

ICCSOR

Journal of Applied and Theoretical Social Sciences

ISSN:2687-5861

JATSS, 2021; 3(4), 410-439

First Submission: 02.12.2021

Revised Submission After Review: 27.12.2021

Accepted For Publication: 29.12.2021

Available Online Since:31.12.2021

Research Article

Comparison of Coalition and Single-Party Governments in Terms of Sustainable Politics: The Interaction of Party and Election Systems Between 1950-2015

Gökhan Alptekin¹

Abstract

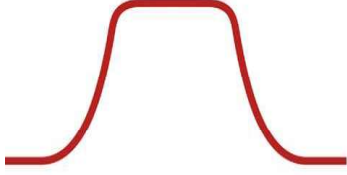
Turkish political life has been assessed as having gained considerable experience in a short period of time, although it is constantly referred to instability and economic fluctuations. Having tried many party systems and electoral systems, having a political life enriched by single-party governments and multiple instances of coalition government periods, is in fact very valuable for the country's interests. At this point, the various interventions of the pressure groups have also been witnessed. Almost in every decade, military coups or interventions have prevented democracy from developing on the political horizon and have caused the failure of the mentioned wealth to be fully taken.

It would not be wrong to say that the multi party political life in Turkey started from 1950. In this context, it has been determined that an expert of almost seventy years does not have enough scientific articles to be written in subject. In this study, the elections between 1950 and 2015 were considered and the political and economic stability of the single party and coalition governments established was investigated. From the results obtained, a definition of sustainable politics has been tried to be made. In this sense, based on economy definitions such as growth, inflation, and unemployment have sought to demonstrate the importance of sustainability through democracy, participation culture, pluralism and political morality.

Keywords: Voting Systems, Coalition Theories, Elections in Turkey, Single Party Governments, Coalition Governments, Sustainable Politics.

JEL Codes: D72, O52, Q01, I38, N64, E63.

¹ PhD Candidate, İstanbul University Faculty of Economy, Political Science and International Relations, gokhanalptekin@yahoo.com ,ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8501-8407>

Arastırma Makalesi

Koalisyon ve Tek Parti Hükümetlerinin Sürdürülebilir Siyaset Açısından Karşılaştırılması: 1950-2015 Arası Parti ve Seçim Sistemleri Etkileşimi

Gökhan Alptekin¹

Öz

Türk siyasal hayatı her ne kadar sürekli istikrarsızlıklar ve ekonomik dalgalanmalar ile anılsa da kısa sayılabilecek bir süre içerisinde oldukça fazla tecrübe kazanmış olduğu değerlendirilmiştir. Birçok parti ve seçim sistemlerinin denendiği, tek parti hükümeti ve koalisyon hükümeti dönemlerinin birden fazla örneği ile zenginleşmiş bir siyasal hayata sahip olmak aslında ülke menfaatleri açısından oldukça değerlidir. Ancak baskı gruplarının çeşitli müdahalelerine şahit olunmasının ve neredeyse her on yılda bir askeri darbe veya müdahalelerin gerçekleşmesinin demokrasinin siyasal zeminde gelişmesini engellemesine ve yukarıda bahsedilen zenginliğin karşılığının tam olarak alınamamasına neden olduğu söylenebilir.

Türkiye’de çok partili hayatın 1950’den itibaren başladığını ifade etmek yanlış olmaz. Bu kapsamda yaklaşık yetmiş yıllık bir tecrübenin gerek yazılan tezlerde gerekse bilimsel makalelerde hak ettiği kadar yer almadığı tespit edilmiştir. Bu maksatla kaleme alınan bu çalışmada 1950-2015 yılları arasındaki seçimler ele alınmış olup kurulan tek parti ve koalisyon hükümetlerinin siyasi ve ekonomik istikrarı incelenmiştir. Elde edilen sonuçlardan sürdürülebilir siyaset konusunda bir analiz yapılmaya çalışılmıştır. Bu anlamda çalışmada; büyüme, enflasyon, işsizlik gibi istikrar temelli ekonomi tanımlamalarının yanında demokrasi, katılım kültürü, çoğulculuk ve siyaset ahlakı üzerinden sürdürülebilirliğin önemi ortaya koymaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Seçim Sistemleri, Koalisyon Teorileri, Türkiye’de Seçimler, Tek Parti Hükümetleri, Koalisyon Hükümetleri, Sürdürülebilir Siyaset.

JEL Kodlar: D72, O52, Q01, I38, N64, E63.

¹ Doktora Öğrencisi (Tez aşaması), İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, gokhanalptekin@yahoo.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8501-8407>

1. Giriş

Türkiye’de demokratik hayatın önemli bir unsuru olan seçim kültürünün Osmanlı dönemine dayandığı ve ilkinin 1877 yılında gerçekleştiği ifade edilebilir. (Toprak, 2013: 88) Geçmiş 19’uncu yüzyıla dayanan günümüz parlamenter sisteminde her devlet kendine has siyasal verilerle birlikte seçmen kitlesinin birleşimini belirlemek üzere kendi yasalarını çıkarırlar, bu süreçte yurttaşlar oy haklarını anayasal ve yasal hükümlere göre kullanabilirler. (Cotteret ve Emeri, 1991: 10-11) Ülkemizde çok partili hayata geçilen yıl olan 1946’dan itibaren günümüze kadar farklı isimlerde, ideolojilerde ve oldukça geniş bir yelpazede partiler kurulmuştur. 1950’den itibaren ise çok partili hayatın ilk etkili sonucu olan Demokrat Parti’nin (DP) iktidara gelmesi ile on yıllık tek parti hükümeti dönemi başlamıştır. O tarihten günümüze kadar neredeyse sırayla denilebilecek aralıklarla koalisyon hükümetleri ve tek parti hükümetleri iktidara gelmişlerdir.

2. Seçim Sistemleri, Parti Sistemleri ve Koalisyon Teorilerine Genel Bir Bakış

Genel olarak başlıkta ifade edilen sistemler ile siyasal sistemler arasında bir ilişki olduğu kabul edilebilir. Ancak bu ilişkinin hangi doğrultuda ve ölçüde olduğu konusunda net bir çıkarımda bulunmak güçtür. Bu yüzden sistemlerin kendi aralarındaki etkileşimi Türkiye özelinde incelenmiştir.

2.1. Parti Sistemleri

Siyasi partinin birçok tanımı yapılabilmesine rağmen üzerinde hem fikir olunan bazı temel özelliklerle ifade etmek mümkündür. Öncelikle yasallık çerçevesini çizmesi açısından başta Anayasa olmak üzere kanunlara uygunluk, belirli esaslara bağlanmış seçimler vasıtasıyla tüzüklerinde belirledikleri doğrultuda çalışan ve bu şekilde milli iradenin tecelli etmesini ve ülkenin muasır medeniyet seviyesine çıkmasını hedefleyen ve tüm ülkenin her yerinde teşkilatlanarak çalışan tüzel kuruluşlar siyasal parti olarak tanımlanabilir. (Mevzuat Bilgi Sistemi: 5703) Siyasal partiler konusunda önemli siyaset bilimcilerden Maurice Duverger, partileri birçok konuda farklı tasniflere tabi tutmuştur. Bunların içerisinde en tanınmış ayrımlardan biri de ‘Kadro’ ve ‘Kitle’ partileri ayrımıdır. Siyasal parti en başta üyeleri olan yasal bir örgüttür. Bu üyelerin görüşlerinin tümüyle aynı olmasına gerek yoktur fakat bu insanları bir araya getiren ortak amaçlar vardır. Bu amaçlara ulaşmak için, seçimlere girmek gibi “meşru” araçlar kullanılır. (Aktaran Aleskerov vd., 1999: 191)

Tek parti veya birçok sayıdaki partilerden oluşan sistemleri ise üç grupta toplamak mümkündür. Bunlardan ilki tek parti sistemleridir. Bu tür sistemlerden ilki olan hâkim parti sisteminde başat parti ile mücadele eden küçük muhalefet partileri vardır fakat etkisizdir. Yani hâkim parti seçimleri genelde kazanabilmektedir ancak hükümeti kaybetmesi ihtimali de vardır. (Sartori, 1970: 1034-1050; Özbudun, 1979: 114) İkinci olarak hegemonyacı parti sisteminden bahsedilebilir. Bu sistemde ise iktidar olma mücadelesi olmadığı gibi diğer partilerin siyaseti ancak göstermelidir. Bunun da ötesinde iktidarın el değiştirmesi mümkün değildir ve hegemonyacı parti devamlı iktidardadır. (Özbudun, 1979: 115) Son olarak değinilmesi gereken gerçek tek parti sistemidir. Bu sistemin özelliği bir tek partiden başka parti olmayışıyla birlikte bunun dışında parti kurulmasının da yasak oluşudur. (Kapani, 2000: 178)

Tablo-1’de görüleceği üzere aslında ikiden fazla partinin bulunduğu iki parti sisteminde iktidar mücadelesi yalnızca hükümete katılma potansiyeline sahip iki parti arasında geçer. Diğer partilerin herhangi bir ağırlığından bahsetmek mümkün olmadığı gibi büyük partilerden biri koalisyon kurma zorunluluğu olmaksızın tek başına hükümet kurabilmektedir. (Kapani, 2000: 181) Çok partili sistemlerde ise ikiden fazla parti iktidar olabilecek güce sahiptir. Giovanni Sartori bu sistemi ılımlı ve aşırı çok partili sistem olarak iki şekilde değerlendirmiştir. İlkinde

beş veya daha az parti varken ikincisinde beşten daha fazla parti olduğunu belirtmiştir. (Aktaran Sayarı, 1980: 56)

Tablo-1: Üç Parti Sistemi ve Muhtemel Koalisyon Hükümetleri

Parti sistemi	Hükümete Katılma Potansiyeline Sahip Parti Sayısı	İdeolojik Kutuplaşma	Kutup Sayısı	Koalisyon Alternatifleri	Hükümetlerinin Devamlılık Derecesi
İki Parti	2	Az	2	-	-
İlimli Çok Parti	3-5	Az	2	Merkez-Sol Merkez-Sağ	Orta
Aşırı Çok Parti	5'den fazla	Çok	3 veya daha fazla	Merkez	Az

Sartori'nin sınıflamasından derleyen Kaynak: (Sayarı, 1980: 56)

2.2. Seçim Sistemleri

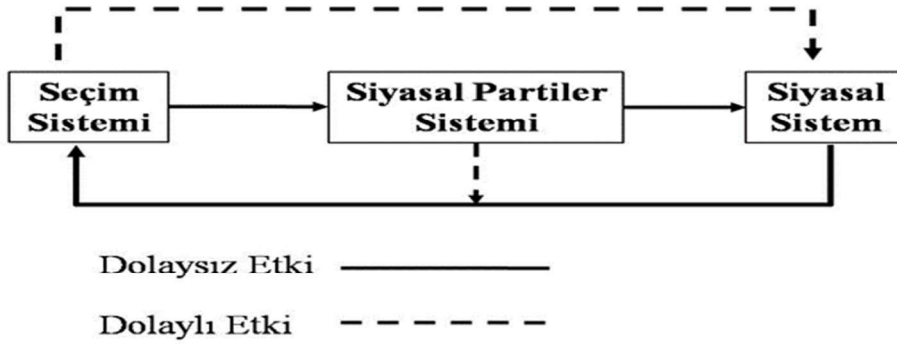
Temsilde adalet, millet iradesinin meclise yansması ve demokrasi açılarından bakıldığında seçim sisteminin etkisi oldukça büyüktür. Bu sistemdeki her değişiklik aslında seçmenleri şekillendirip belirli bir kamuoyu oluşturabilmektedir. Hatta oyu boşa gider kaygısında olan seçmenlerden dolayı birçok partinin hiç seçime katılmaması gibi sonuçlar dahi doğurabilir. Genel olarak üç farklı seçim sisteminden bahsetmek mümkündür. Çoğunluk sisteminde güçlü bir yürütme kurulabilir. Seçim çevresinin belirlenmesi safhasının bile sonuçlara etki edebileceği bir sistem olmasının sebebi en çok oyu alan partinin tüm milletvekilliklerini almasıdır. Bu durumda aldığı oy ile temsil oranı orantısız olan fakat kuvvetli iktidarlar doğar. Nispi temsil sisteminde ise partiler aldıkları oy oranında milletvekili çıkarabilmektedirler. Bu sistemde çoğunluk kadar azınlığın da kararları sandığa yansımaktadır. Ancak bu durum yürütme açısından zayıflık yaratabilmekte ve tek parti yerine koalisyonları teşvik edebilmektedir. En büyük artık ve en kuvvetli ortalama usullerinin yanında milli bakiye sistemi veya günümüzde ülkemizde kullanılan d'Hondt gibi usulleri vardır. (Gözler, 2011: 127-143) Karma sistem ise her iki sisteminde bir arada kullanılmasıdır. (Özkan, 2007: 109)

Gerek parti sistemleri gerekse seçim sistemleri konusunda önemli çalışmalar yapmış olan Duverger'in bu ikisi arasında yakın bir ilişki olduğu tespiti önemlidir. Bu tespitlerden birincisi tek turlu basit çoğunluk usulünün, iki parti sistemini geliştirdiği, ikincisi nispi temsil usulünün, çok parti sistemini teşvik ettiği ve üçüncüsü iki turlu çoğunluk usulünün, partiler arasında seçim ittifaklarına yol açan çok parti sistemini geliştirdiğidir. (Kapani, 2000: 189) Diğer her şey aynıken seçmen sayısı arttığında bir seçmenin "önemi" yani seçim sonucunu değiştirebildiği durumların oranı azalır. (Aleskerov vd., 1999: 27)

Seçim sonucunda meclise giren bir partinin elde ettiği oy oranı sandalye sayısı ile ne kadar orantılı ise o kadar iyi bir temsilden söz edilebilir. Alınan oylar ile elde edilen milletvekilliklerinin orantılı olması için nispi temsilin uygulandığı seçim sistemine geçmek arzu edilir. Eğer meclisteki sandalyeler en fazla artık yöntemine göre dağıtılıyorsa bu durumda sonuçlar ters orantılı olabilmektedir. Nispi temsil sisteminde seçmen sayısı düşük olmasından dolayı az oy alan küçük partilerin dahi mecliste temsil edilme şansı vardır. İki turlu çoğunluk sisteminde ise temsilde adaletin daha düşük olduğu söylenebilir. Bu sistemde her partinin ilk turda elde ettiği oy sayısı ile ikinci turdaki sandalye dağılımı dikkate alınmalıdır. Zıt görüşte olan siyasal güçlerin azlığı aradaki farkın büyüklüğü anlamına gelir. Bu sistem ile girilen seçimlerde merkez partiler güçlenerek çıkarken büyük koalisyonların kurulma ihtimali artar. (Cotteret ve Emeri, 1991: 77-78)

Duverger'in tek turlu çoğunluk sisteminin üçüncü partilerin erimesine yol açtığı tezi birtakım örneklerle çürütülmüştür. Örneğin nispi temsilin başladığı 1961 tarihinden itibaren 1970'e kadar Türkiye'de iki parti eğiliminin sürdüğü ifade edilebilir. Seçim sistemi ile siyasal sistemi ahenkli çalışan çok partili sistemlerinin her zaman hükümet istikrarsızlığına yol açmadığı Avrupa örneklerinden görülmektedir. Koalisyon hükümetleri İsviçre'yi, elli yıldan beri pek fazla bir güçlkle karşılaşmadan yönetmektedir. İskandinav monarşileri ve Hollanda'da da durum aynıdır. (Cotteret ve Emeri, 1991: 91)

Şekil-1 Seçim Sistemi ve Siyasal Sistem

Kaynak: (Cotteret ve Emeri, 1991: 86)

Şekil-1'de görüldüğü üzere seçim sistemleriyle siyasal sistemler arasında karşılıklı bir etkileşimden bahsetmek mümkündür. Aslında seçim sistemlerinin kökeninde siyasal sistemler yatar. Bu bağlamda siyasal sistemler başta yasama ve yürütme olmak üzere ülkedeki erklerin arasındaki dengenin de etkisiyle seçim sistemlerini şekillendirebilirler. (Cotteret ve Emeri, 1991: 77) İstikrarlı bir hükümetin kurulması, mecliste adil temsil, aday belirleme ve seçme, seçmenlerin davranışları gibi dört faktör ile etkileşimi açısından incelenebilecek olan seçim sistemleri demokratik esaslar ile saptanmalıdır. Bir yönetimin veya rejimin demokratik olmasından bahsedebilmek için istikrar salt sayısal bir çoğunlukla ifade edilmemelidir. Yani bir hükümetin kolayca kurulması ve çalışması demokratik istikrarın işaretlerinden sadece biridir. Bu esaslarla değerlendirildiğinde siyasi partilerin birçok etkene göre şekillendikleri söylenebilir ancak bunların içerisinde seçim sistemlerinin etkisinin oldukça yüksek olduğu söylenebilir. (Günel, 2005: 65-87) 1950-60 arası incelendiğinde çoğunluk sistemi nedeniyle oyların Demokrat Parti (DP) ve Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) arasında paylaşıldığı ve meclisteki sandalyelerin ezici çoğunluğunu DP'nin elde ettiği görülmektedir. 1961-80 arasında ise meclise ikiden fazla parti girebilmiştir. Her ne kadar oylar iki ana partide toplanmış olsa da meclis, farklı seslerin temsil edildiği bir görünüme kavuşmuştur. Ancak 1980 sonrasında yürütmeye istikrar kazandırma amacıyla koyulan %10 gibi yüksek bir ülke barajı, birçok partinin TBMM'de temsil edilememesine neden olmuştur.

Barajlı nispi temsil seçim sisteminin 1983'ten beri göstergeleri incelendiğinde 14 hükümetin kurulduğu ve bu hükümetlerin ortalama ömürlerinin 18 ay olduğu görülmektedir. Önceki dönemle kıyaslandığında barajlı sistemin barajsızla göre daha uzun süreli hükümetlerin kurulmasına yardımcı olduğu ifade edilebilir. Hükümet istikrarı yönünden en elverişli sistem, 1950'lerdeki seçimlerde kullanılan listeli çoğunluk sistemi olarak görünmesine rağmen 2002-2015 arasında da barajlı nispi temsil sisteminde de aynı sonuçları elde etmenin mümkün olduğu görülmüştür. Gerek çoğunluk gerekse yüksek barajlı nispi temsil seçim sistemlerinde temsilde adaletin azaldığı ancak buna karşılık çoğunluk sisteminde istikrarlı hükümetler kurulabilmişken yüksek barajlı nispi temsilde aksi yönde örneklere tanık olunmuştur. (Günel, 2005: 202)

Tek parti dönemlerinden biri olan 1983-91 arasında darbe yönetiminin kurduğu baskıcı iklimin devamında birtakım kısıtlayıcı tedbirlerle hükümetin istikrarının sağlandığı ifade

edilebilir. Bu kapsamda 2002-2015 dönemi tek parti yönetimleri içinde daha istikrarlı bir dönem olarak görülmektedir. 1965-71 döneminde temsilde adaleti görmek mümkündür bunun nedeni ise barajsız nispi temsil sistemidir. 1973-80 yıllarında kurulan hükümetlere bakıldığında ise fazla sayıda karışıklıkların olduğu istikrarsız koalisyon hükümetleri dönemine şahit olunmuştur. Bahse konu dönemler Duverger'in tespitleri açısından incelenmiş fakat muhtelif sonuçlara ulaşılmıştır. İlk olarak seçim sistemlerinin Türk parti sistemlerinin meydana gelmesinde en önemli etken olmadığı değerlendirilmiştir ancak 1946-60 arasında gerçekleşen seçimlerde partiler azalmış ve iki partililik ortaya çıkmıştır. Tek turlu çoğunluk sistemi nedeniyle üçüncü bir partinin dahi varlık göstermesi pek mümkün olmamıştır. Öte yandan 1961-80 arasındaki yirmi yıllık seçim süreçlerinde nispi temsilin beklenen sonuçlarıyla karşılaşmıştır. (Günel, 2005: 233)

2.3.Siyasal Sistemler

Doğada canlı hayatının sürdürülebilmesi için kaynağını güneşten alan hava ve su gibi temel kaynaklara gereksinim duyulmaktadır. Tıpkı doğa gibi siyasal hayatın da sürdürülebilmesi için temel koşulların oluşması gerekir. (Kışlalı, 1987: 25) Parti sistemleri, seçim sistemleri ve siyasal sistemler gerek aralarındaki ilişki ile gerekse demokrasinin gereklilikleri olması nedeniyle siyasal hayat için vazgeçilmezdir. Bununla birlikte her ne kadar siyaset felsefesinde bazı teoriler geliştirilmiş olsa da sosyal bilimlerde sayısal bilimlerde olduğu gibi aynı girdiler her zaman aynı sonuçları vermeyebilmektedir. Bir seçim sisteminin Türkiye ile Avrupa ülkelerindeki uygulamasından farklı sonuçlar çıkacağı gibi farklı dönemlerde aynı ülkedeki uygulamaların sonuçları da değişebilmektedir. Ülkemizde yirmi yıl kadar denenmiş olan barajsız nispi temsil sonucunda yirmiye yakın hükümet kurulmuş ve her birinin ortalama ömrü ancak 13 ay kadardır. Bu tablonun oluşmasında birçok faktör vardır. Bir sonraki bölümde iç ve dış faktörlerden bahsedilirken bu konuya değinilecektir.

Seçim sistemlerinin siyasal istikrar üzerindeki etkisi konusunda şu tespitte bulunulmasında fayda vardır; siyasal istikrar tek başına seçim sisteminin sağlıklı işlemesine bağlı değildir. Aynı zamanda siyasal kültür atmosferinin oluşması kadar ekonomik gelişmişlik ve toplumsal bütünleşme de önemlidir. Değişken sayısının fazla olduğu böyle durumlarda tek bir faktörün etkisini ölçmek için diğer faktörlerin sabit kalması gerekmektedir ancak bu da imkânsız olduğu için genelde birbiri ile etkileşimi bağlamında yorum yapılabilmektedir.

2.4.Koalisyon Teorileri

Koalisyon olgusu çok genel bir tanımla, birkaç siyasal partinin ortak hedefler doğrultusunda birlikte çalışma amacıyla potansiyellerini birleştirmesidir. Koalisyonlar sayesinde tek başına iktidara gelmesi neredeyse imkânsız olan küçük bir parti bile iktidar ortağı olarak bakanlıklara hükmedebilmektedir. Birkaç partinin birleşerek çoğunluğu oluşturmak için bir araya gelmesiyle hükümet kurma yolunu araması şeklinde gelişen koalisyonların aksine azınlık hükümeti bazı partilerin kurulan hükümete dışardan destek vermesiyle gerçekleşir.

Koalisyon kavramı partilerin tek başlarına gerçekleştiremeyecekleri amaçları olduğunda veya ortak bir tehdit algıladıklarında bir araya gelmeleri olarak tanımlanabilir. Ayrıca partilerin milletvekili sayılarını artırmak için birleştikleri seçim koalisyonları ve birden fazla siyasal partinin ortak hedefleri olan bir plan program çerçevesinde kurdukları yasama koalisyonları olmak üzere iki farklı koalisyon tanımı yapılabilir. (Heywood. 2006: 379) Siyasal hayatın ayrılmaz bir parçası olan koalisyonlar; mevcut partilerin çokluğu, ideolojik benzerlik/farklılık, demokrasi kültürünün ne kadar yerleşik olduğu gibi faktörlerle çeşitlenirler.

William H. Riker'in "Koalisyon Teorileri" eserinin ana amacı "n sayıda" oyuncuya sahip oyun teorilerinden faydalanarak koalisyonları açıklamaktır. Oyun teorisinde; sıfır

toplamlı, oyuncuların rasyonel tercihte bulunduğu varsayılan ve en az kazanan koalisyonlarının gerçekleşebileceği öne sürülmüştür. Teoride her hükümetin siyasi desteğinin en üst düzeye çıkmasını istediği varsayılmıştır. (Aktaran Robinson, 1963: 763)

Riker, rasyonel davranmakta olan bir bireyin, çeşitli kazanç miktarları içeren yollar arasında kendisine en fazla kazancı seçecek birey olduğunu varsayarak yola çıkmaktadır. Rasyonel davranan çok sayıda oyuncu eğer sıfır toplamlı bir oyun konumundaysalar, tam bilgiye sahip iseler ve yan kazançlar sağlama olanağı da varsa yalnızca oyunu kazanmayı sağlamaya yetecek sayıda (asgari sayıda) oyuncuyu içeren koalisyonlar kurulabilir. (Kalaycıoğlu, 1984: 186) Koalisyon teorisine göre partilerin homojen hedeflerin vardır ve koalisyon kurmak için eşit derecede isteklidirler. Bu hedefler partinin büyüklüğü, siyasi konumu ve parti içi politikalar ile etkilenmektedir. Bu noktada teoriye yönelik hiçbir partinin birbiriyle aynı olmadığı ve bu konuda homojen bir yapı görmenin mümkün olmayacağı eleştirisi yapılabilir. Ancak çıkarları en üst düzeye çıkarmanın hem partinin hem de yöneticilerinin hepsinde ortak nokta olduğu kabul edilebilir. Parti hedefleri parti davranışlarını da parti içi demokrasi anlayışını da etkileyebilir. Birçok koalisyon teorisi siyasal partilerin homojen hedefleri olduğunu varsaymaktadır. (Pedersen, 2012: 896-897) Ancak gerçek şartlarda oldukça fazla hedef ortaya çıktığı görülmektedir.

Arend Lijphart ise çok kapsamlı bir çalışma yaparak koalisyon teorilerini beş ana grupta toplamaktadır: (1984: 30-32)

1. **Asgari Çoğunluklu Koalisyonlar:** Adından da anlaşılacağı gibi parti sayısının en azda tutulmaya çalışıldığı koalisyon şeklidir. Ne kadar az üye olursa elde edilen güç o kadar az paylaşılır anlayışı hakimdir. Bu anlamda çoğulculuktan çok çoğunlukçu bir seyir izleyebilmektedir. Farklı iki tabirle ‘En azla kazanabilen kabineler’ veya ‘çıplak çoğunluklu kabineler’ olarak da adlandırılabilirler. (Cura, 1994: 12-15)

2. **Asgari Büyüklükte Koalisyonlar:** Asgari çoğunluklu koalisyonu, ihtimal dahilinde olan en dar meclis çoğunluğu ile hükümet kurarak geliştirmeyi hedefleyen koalisyon türüdür.

3. **Asgari Sayıda Partiden Oluşan Koalisyonlar:** ‘Pazarlık önermesi’ de denilen ve mümkün olan en az sayıda partiden oluşan koalisyonlardır. Koalisyonun işlevselliğini artırmak amacıyla az üyeye sahip olmasının birlikte çalışabilirliği ve iktidarda kalma süresini artırmaya dayalı bir koalisyon türüdür.

4. **Asgari Uzaklıkları Koalisyonlar:** Koalisyon ortağı olabilecek üye sayısı ve kapasitelerinin önemsendiği ilk üç koalisyon türünün aksine asgari uzaklıkları koalisyonlarda ise politik tercihleri birbirine yakın olan partilerin bir araya gelmek isteyeceği varsayımı hakimdir.

5. **Asgari Çoğunluklu Bağlantılı Koalisyonlar:** Politik görüşleri yakın olan partilerin birlikte çalışma ahengi daha yüksektir. Bu nedenle ihtiyaç duyulmayacak olanlar baştan elenirler. Bu tür koalisyonları diğerlerinden ayıran en önemli farklılık kendi içinde önemsendiği ideolojik benzerliktir.

İncelenen beş koalisyon çeşidine bakıldığında ortak noktalarının bir nitelik etrafında en azı tutmalarındadır. Yani en az sayıda parti veya en az ideolojik farklılık gibi faktörler göz önünde bulundurulur. Yani ne kadar az parti ile hükümet kurulursa o kadar işlevsel ve uzun ömürlü olunur algısı hakimdir.

Koalisyonların oluşumunu etkileyen ciddi bir etken de siyasal hayatın temeli olan siyasal sistemdir. Bu bağlamda sosyal, tarihsel ve iktisadi sebeplerin de etkileyici olduğunu unutmamak gerekmektedir. Bahsedilen bu faktörlerin etkisinin birbirine yakın olduğu

değerlendirilecek olursa bir siyasi partinin koalisyon içinde gücünün yansıması olarak kabul edilebilecek bazı yetkiler şu şekildedir; (Aleskerov vd., 1999: 266)

1. Güçlü olan partinin daha fazla bakanlık alması,
2. Genel bütçeyi denetleyebilme yetkisinin daha çok olması,
3. Bakanlıkların harcamalarının parti görüşüne göre biçimlenebilecek şekilde olması,
4. En çok istihdam olanağı yaratabilecek alanların denetiminde payını arttırması ve
5. Hükümet programının söz konusu partinin programına yakınlığı
6. İktisadi teşebbüsler, bakanlıklar ve kamu kaynakları konusundaki yetkisi
7. Koalisyon protokolüne etkisi
8. Hangi tür kararların bakanlar kurulu üyelerinin tümünün katılımı ile alınacağı konusu.

Koalisyon hükümetinde, bir parti diğerinden bağımsız olarak karar alabiliyorsa çok daha güçlü durumda olacaktır. Koalisyon hükümetlerinin kuruluş biçimini belirleyen en önemli etkenler, büyüklük ve siyasal uyumluluktur. Büyüklük faktöründe göz önünde bulundurulmuş esas; koalisyona katılan parti sayısı arttıkça, ortak partilerin hükümet politikaları etkilenebilmekte ve bakanlıklar ile diğer iktidar nimetlerinin paylaşılmasındaki hisselerinin azalmakta oluşudur. Öte yandan koalisyon hükümetinde yer alan parti sayısının artmasıyla, ortaklar arasında anlaşmazlık çıkma olasılığı da artar. Bu yüzden, parti yöneticileri kurulacak olan koalisyonun ‘en az sayı’dan oluşmasını isterler.¹ ‘Büyüklük ilkesi’ olarak da adlandırılan bu ilkenin önde gelen ismi Riker’dir. (Clark vd., 2008: 181) Siyasal uyumluluk ise koalisyon hükümetlerinin oluşturulurken, siyasal görüşleri birbirine yakın olan partilerin güç ortaklığı kurma ihtimalinin daha fazla olmasıdır.²

2.5. Türkiye’de Uygulanan Seçim Sistemleri ve Etkileri

Türkiye’de yapılan 1950-57 arasındaki genel seçimlerde basit çoğunluk sisteminin uygulanması neticesinde DP yüksek sandalye sayısına sahip olarak tek parti hükümeti kurmuştur. 1961 seçimlerinde seçim sistemi değişmiş ve barajlı d’Hondt sistemi (nispi temsil) uygulanmıştır. Bu seçim sonucunda ülkede koalisyonlar dönemi başlamıştır. Anca kısa süren bu dönemin ardından 1965’te her oyun değerlendirildiği milli bakiye sisteminin uygulanmasına karşın Adalet Partisi (AP) tek parti hükümeti kurulabilmiştir. 1969 seçimlerinde barajsız d’Hondt sistemi tercih edilmiş ve seçim sistemi değişmesine rağmen AP tekrar tek parti hükümeti kurmuştur. Tercihli oy sisteminin kullanılmasının da etkisiyle 1973 seçimleri sonucunda Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) - Milli Selamet Partisi (MSP) koalisyonu kurulmuştur. 70’li yıllardaki seçimlerin getirdiği koalisyon hükümetleri döneminde yurtdışı ve yurtiçinde meydana gelen önemli siyasi gelişmelerin de etkisiyle nispeten istikrarsız bir dönem geçirilmiştir. Siyasete doğrudan müdahalenin yapıldığı 12 Eylül darbesinin ardından yapılan ilk seçimler olan 1983 seçimlerinde %10 gibi yüksek bir ülke barajı ve seçim barajı olmak üzere

¹ Asgari kazanan koalisyonlar, üyeleri yasama meclisinin yüzde ellisinden fazlasını oluşturan partilerden oluşur. Bir parti, çoğunluk statüsünü tehlikeye atmadan koalisyondan çıkarılabiliyorsa, koalisyon bir fazla çoğunluk koalisyonudur. Milletvekilinin yüzde ellisini veya daha azını oluşturan partilerin koalisyonları ise azınlık koalisyonlarıdır. (Clark vd., 2008) Diğer bir çalışma için Bkz. (Fishburn vd. 1996)

² Riker’in büyüklük ilkesinin koalisyon oluşturma için uygulanabilirliği bu çalışma ile test edilmiştir. Bu ilkeye göre, n-kişilik, sıfır toplamlı oyunlara benzer sosyal durumlarda katılımcılar ancak kazanmayı sağlayacağına inandıkları büyüklükte koalisyonlar kurarlar daha büyük değil. (Hinckley 1972: 197)

çift baraj sistemi kurulmuştur. Bu değişiklikte amacın daha güçlü yürütme ve tek parti hükümeti kurulması amaçlandığı söylenebilir. 1983 seçimlerinde Anavatan Partisi (ANAP) tek parti iktidarı kurmuştur. 1950'den günümüze kadar Türkiye'de üç seçim sisteminin denendiği görülmüştür. 1950-60 arasında çoğunluk, 1961-80 arasında nispi temsil ve 1980'den sonra barajlı nispi temsil sistemi ile seçimler yapılmıştır. Tablo-2, 1950'den 2011'e kadar uygulanan seçim sistemlerinin hükümet şekli, seçime katılan ve meclise girebilen parti sayısı ve meclisteki milletvekillerinin yenilenme oranlarına olan etkisini tespit etmek maksadıyla hazırlanmıştır. Yapılan incelemeye 1961-1980 arasında uygulanan çift meclis sisteminin etkilerinin ihmal edilebilecek derecede olduğu değerlendirilmesinden dolayı dahil edilmemiştir.

Tablo-2 Türkiye'de Uygulanan Seçim Sistemleri ve Etkileri

Seçim Yılı	Katılım Oranı	Seçim Sistemi	Hükümet	Parti Sayısı	Seçime Katılan Parti Sayısı	Meclise Giren Parti Sayısı	TBMM Üyelerinin Yenilenme Oranı
1950	89,3	Listeli Basit Çoğunluk sistemi	Tek Parti	12	3	3	76,1
1954	88,6	Listeli Basit Çoğunluk sistemi	Tek Parti	7	4	3	51,2
1957	76,6	Listeli Basit Çoğunluk sistemi	Tek Parti	9	4	4	60,6
1961	81	Nispi temsil Çevre Barajlı d'Hondt	Koalisyon	12	4	4	74,2
1965	71,3	Nispi temsil Ulusal artık sistemi	Tek Parti	11	6	6	61,3
1969	64,3	Nispi temsil Barajlı d'Hondt	Tek Parti	8	8	8	60,2
1973	66,8	Nispi temsil Barajsız d'Hondt	Koalisyon	9	8	7	63,5
1977	72,4	Nispi temsil Barajsız d'Hondt	Koalisyon	15	8	6	57,5
1983	92,3	Nispi temsil Ülke ve Seçim Çevresi Barajı	Tek Parti	10	3	3	85,7
1987	93,3	Nispi temsil Ülke ve Seçim Çevresi Barajı + Kontenjan Adaylı = Karma	Tek Parti	8	7	3	50,8
1991	83,9	Nispi temsil Ülke Barajı Seçim Çevresi Barajı Kontenjan Adaylı = Karma Tercihli Oy	Koalisyon	18	6	5	59,1
1995	85,2	Nispi temsil Ülke Barajı	Koalisyon	23	12	5	54,7
1999	87,09	Nispi temsil Ülke Barajı	Koalisyon	32	20	5	56,3
2002	79,1	Nispi temsil Ülke Barajı	Tek Parti	48	19	2	89
2007	84,25	Nispi temsil Ülke Barajı	Tek Parti	21	14	3	58,91
2011	83,2	Nispi temsil Ülke Barajı	Tek Parti	27	15	3	-

3. Türkiye’de 1950 Sonrasında Yapılan Seçimlerle Kurulan Hükümetlerin İncelenmesi

Türkiye’de araştırmaya konu olan dönem içerisinde partilerin kurdukları hükümetlere bakıldığında sıkça yapılan değişikliklerin nedeniyle tek parti ve koalisyonların peş peşe iktidar olduğu ifade edilebilir. 1950-2015 yılları arasında kurulan hükümetlerin yaklaşık 1,5 yıl kadar iktidarda kalabildikleri görülmüştür. Bu süreç içinde kurulan 44 hükümetin neredeyse üçte biri tek parti hükümetleridir. 1950-60 arasında DP tek başına iktidar olmuş ve beş hükümet kurmuştur. Tek başına iktidar olan AP 1965-71 arasında üç, ANAP 1983-91 arasında dört, Ak Parti (AKP) 2002-15 arasında beş ayrı hükümet kurmuştur. Koalisyon şeklinde iktidarların hâkim olduğu 1961-65 arasında dört, 1974-79 arasında dört, 1991-2002 arasında yedi hükümet kurulmuştur. Baskı gruplarından olan ordunun müdahaleleriyle farklı dönemlerde toplam 7 ara rejim hükümeti görev yapmıştır. 2002 ile 2015 arasında 5 kez hükümet kurulmuş olmasına rağmen aynı parti tarafından başbakan değiştiği için değişiklik yapılmıştır.

Soğuk Savaş döneminde dünya siyasetindeki çalkantılar ve Türkiye’deki toplumsal hareketlerin de etkisiyle 70’li yıllarda kısa sürede yeni hükümetler kurulmuştur. 1970-80 aralığında 12 hükümetin kurulması ortalama hükümet ömrünün bir yıl bile olmadığını göstermektedir. 1980-83 darbe yönetimi ve 1983-91 arasındaki tek parti hükümetlerinin ardından 2002 yılına kadar dokuz hükümet görev yapmıştır. En az 70’li yıllar kadar ekonomik sıkıntılar ve istikrarı bozucu olaylarla geçen 90’lı yıllarda kurulan hükümetlerin ömrü yaklaşık bir yıl olarak kaydedilmiştir. Diğer yandan kısa süre görev yapan ve güven oyu alamayan beş azınlık hükümetinin de bu dönem siyasi hayatında yer edindiğini ifade etmek gerekir. Bu verilerden hareketle 2000’li yılların başlarına kadar Türkiye’de siyasi istikrarsızlığın kronikleştiği söylenebilir. (Takım ve Ceyhan, 2011: 32) Bununla birlikte her ne kadar koalisyon dönemleri istikrarsızlıklar ile birlikte anılsa da demokratiklik göstergeleri açısından koalisyon ile kurulan hükümetlerin tek partilere nazaran daha başarılı oldukları ileri sürülebilir. (Aslan ve Bilge, 2009: 268)

3.1. Tek Parti Hükümeti ile Sonuçlanan Dönemler

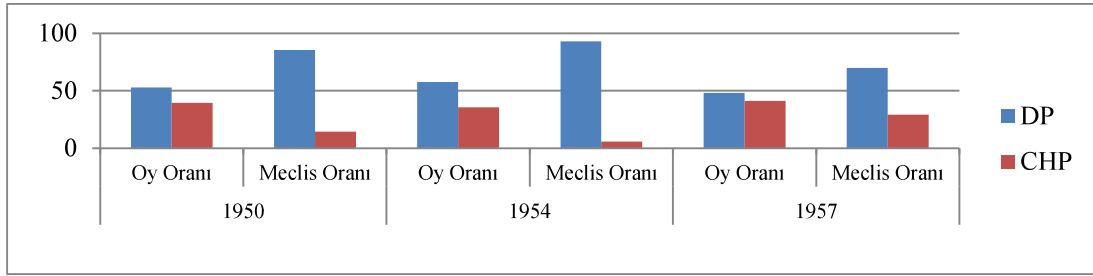
Ülkemizde koalisyon hükümetlerine yönelik sınırlı sayıda da olsa ampirik çalışmalar mevcuttur. Bu tür çalışmalarının birçoğunun ve genel kanının aksine tek parti hükümetlerinin sürdürülebilir siyaset üretmeme ihtimali üzerinde durulmuştur. Neredeyse tüm tek parti hükümetleri iktidarda kaldığı süre boyunca bazı parametreler açısından ekonomik başarılar gösterse de peşinden gelen koalisyon hükümetlerinin bir dönem dahi iktidarda kalamadıkları saptanmıştır. İktidardaki parti sayısının artması her ne kadar siyasi istikrarsızlık olarak algılsa da koalisyonların daha demokratik olmaları ve çok yönlü denge mekanizmalarını çalıştırabilmeleri açısından uzun vadeli siyasi hayata büyük katkılarda bulunduğu değerlendirilmiştir. Diğer bir yandan tek parti dönemleri adeta tek dönem partileri yaratmıştır. Askeri müdahalelerin de etkisiyle isim değiştirerek devam edenler olsa da Avrupa’daki partiler ile kıyaslayınca uzun ömürlü olmadıkları söylenebilir.

3.1.1. 1950-1960 Arası

Tipik iki parti dönemi özelliklerini taşıyan bu dönemde 1950 seçimleri sonucunda iki DP hükümeti (19. ve 20. hükümetler), 1954 seçimleri sonucunda iki DP hükümeti (21. ve 22. hükümetler) 1957 seçimleri sonucunda bir DP hükümeti (23. hükümet) kurulmuştur. DP, ilk döneminde çok partili hayattan doğan bir tek parti hükümeti olarak iktidara gelmiştir. 1946 seçimlerinde CHP 397, DP ise 61 milletvekili almıştır. 1950 seçimlerinde DP %52,7’lik oyla meclisteki sandalyelerin %85,2’sini, CHP ise %39,4’lük oyla meclisteki sandalyelerin %14,2’sini kazanmıştır. %10 ülke barajının ve nispi temsil sisteminin uygulandığı 2002 seçimlerinde de bu kadar yüksek seviyede olmasa da temsilde adaletsizliğin olduğu göze

çarpmaktadır. Grafik-1’de görüleceği üzere basit çoğunluk sisteminin getirdiği adaletsiz temsil oranı kendini en çok 1954 seçimlerinde göstermiştir. Bu seçimlerde ana muhalefet partisi olan CHP’nin %35.11’lik oyuna karşılık aldığı %5.7’lik sandalye oranı ve üçüncü parti olan Cumhuriyetçi Millet Partisi’nin (CMP) %5.28’lik oyuna karşılık %1’lik sandalye oranı mecliste adaletli bir temsilin olmadığını göstermektedir 1946’dan başlayarak 1960’a kadar geçen süreçte uygulanan listeli basit çoğunluk sisteminin siyaset hayatında güçlü yürütmeye sahip tek parti iktidarları çıkarsa da orantısız bir temsille sonuçlanmasından dolayı birçok problem yarattığı ifade edilebilir. Her 40.000 seçmene bir milletvekili esasına göre 1950’li yıllarda yapılan seçimlerde meclise giren milletvekili sayısı 487’den 610’a kadar çıkmıştır. (Günel, 2005: 113)

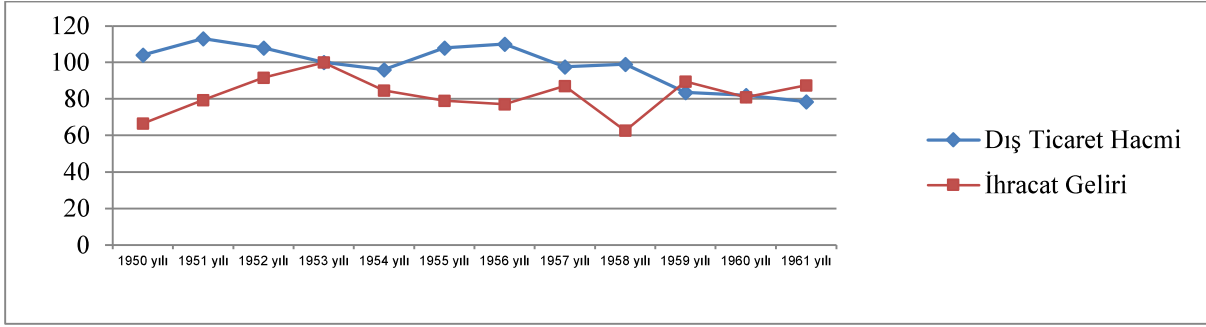
Grafik-1 1950-1960 Arası Seçimlerde Partilerin Oy Oranı ve Meclisteki Temsil Oranı

Ekonominin dış dünya ile bütünleşmesinin DP’nin iktidar dönemlerinde başladığı ifade edilebilir. Ancak bu durum dış dünyada meydana gelen olayların bir o kadar iç gelişmelere tesir etmesinin önünü açmıştır. (Takım ve Ceyhan, 2011: 32) DP’nin ilk iktidar dönemi olan 1950-53 arasında Gayrisafi Milli Hasıla (GSMH) 1950’de %9,4, 1951’de %12,8, 1952’de %11,9 ve 1953’de %11,2 artış göstermiştir. Ancak sonraki dönemlerde özellikle 1954’ten itibaren Türkiye’yi de etkileyen olumsuz dünya olayları meydana gelmiştir. Kore’nin ikiye bölünmesiyle sonuçlanan Kore Harbi sonrasında tarım ürünü ve hammadde fiyatlarının düşmesi ekonomisi bu sektöre dayanan ülkeyi olumsuz olarak etkilemiştir. Diğer yandan 1958 yılında dünyada yaşanan kriz ve durgunluk süreci de gidişatı sektöre uğratmıştır. DP’nin ilk yıllarındaki bütün olumlu koşullara rağmen, 1954’ten itibaren darlıkların artması ve 1958’de borçların ödenemez duruma düşmesi engellenememiştir. 1950’li yılların sonuna doğru ekonomik krizin artmasının dış gelişmelere açıklık ve serbestlik kadar iç nedenlerden de kaynaklandığı söylenebilir. (Kazgan, 2005: 95)

Kredi veya hibe yoluyla ilk dış yardımların alınması maksadıyla yaratılan siyasi ortam neticesinde askeri kaynaklı açılımlar yapılmıştır. Türkiye’de liberalleşmenin önderliğini yapan DP 1950’de iktidara gelmeden önce, CHP iktidarı bu konuda ilk girişimde bulunan yönetimdi. Dış yardımlara karşılık olarak bir nevi beklentileri karşılama siyasetinin izlenmesi planı yürürlüğe konmuştur. (Kazgan, 2005: 96-98) Aşağıdaki grafikten de görüleceği üzere DP’nin ilk başlarda yakaladığı ekonomik başarılar daha sonra dalgalı bir şekilde seyretmeye başlamıştır. Yine de bu yılların 1923-38 döneminden sonra kişi başına düşen gelirin yüksek olduğu bir dönem olduğu değerlendirilmiştir. Liberal siyaset ve ekonomi yönünde ilk adımların İkinci Dünya Savaşı yıllarında atıldığını ifade etmek yanlış olmayacaktır. (Takım ve Ceyhan, 2011: 30-34) Bu dönemde tek parti kontrolü olmasına rağmen ekonominin plansız devlet müdahaleciliğinin en vasat örneklerinden birini sergilediğini söylemek mümkündür. Fakat devlet teşekküllerinin satılması, uzun süredir devletçi ekonomi politika sayesinde geliştirilen ağır sanayinin tasfiyesi ve özel teşebbüsle birlikte serbest piyasaya geçilme niyet ve tavsiyelerinin verimli sonuçlar verdiğini söylemek mümkün değildir. (Kazgan, 2005: 115-124)

Grafik-2 Dış Ticaret Hacimleri ve İhracat Gelirleri (1953=100)

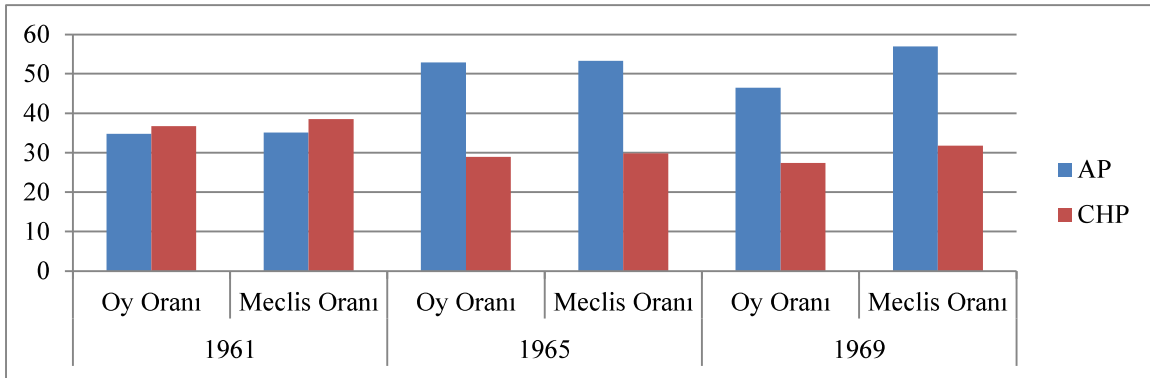

Kaynak: (Kazgan, 2005: 95)

3.1.2. 1965-1971 Arası

Bu dönemde 1965 seçimleri sonucunda bir AP hükümeti (30. hükümet), 1969 seçimleri sonucunda iki AP hükümeti (31. ve 32. hükümetler) kurulmuştur. Ulusal artık sisteminin uygulandığı 1965 seçimlerinde 240 sandalye elde ederek tek parti hükümeti kuran AP önemli bir güç elde etmiştir. Çünkü aynı dönemde barajsız D'Hondt sistemi uygulansaydı 38, listeli basit çoğunluk sistemi uygulansaydı 189 milletvekili eksik alınacaktı. (Günel, 2005: 117) Yani Adalet Partisi'nin 1965 seçimlerinde en az 1950'lerin Demokrat Partisi kadar güçlü çıktığı söylenebilir. AP'nin tek parti olarak çıktığı bu seçimlerde ulusal artık sisteminden dolayı temsilde adaletin sandığa yansması önceki seçimlere göre oldukça yüksek olmuştur. Bu dönemde yapılan seçimlerde partilerin oy oranı ile meclisteki temsil oranlarının karşılaştırması Grafik-3'te ifade edilmiştir.

Grafik-3 1961-1970 Arası Seçimlerde Partilerin Oy Oranı ve Meclisteki Temsil Oranı

1961-1971 arasında Türkiye'yi etkileyen olumsuz dünya olaylarına bakılacak olursa 1968 yılında; Bretton Woods sisteminde ABD dolarını altın değeri ile eşleştirme eleştirilmiş ve dolar aleyhine spekülasyon giderek artmıştır. Ülke içinde ise 1965 seçimlerinden sonra meclise yansıyan çoğulcu anlayış ve toplumdaki sosyal uyanışların da etkisiyle hükümetin istikrarında gittikçe azalış görülmüştür. 1971 senesinde; Bretton Woods sistemi çökmüş ABD doları altın pariteden ayrılarak devalüe olmuştur. Bu süreçte dünyada hammaddeler üzerinde hızlı bir spekülasyon ve fiyat artışı başlamıştır. 1963-67 arasını kapsayan beş yıllık kalkınma planında hedeflenen %7'lik büyüme hedefinin altında kalırsa da 1965-71 arasında AP'nin tek parti döneminde elde edilen %5.95'lik oranının çalkantılı bir dış ve iç siyaset gündeminde başarılı olduğu söylenebilir. Bu başarının, yasal altyapı olarak ithal ikameci korumacı bir ekonomi politigin tercih edildiği 1960'ların başlarından itibaren elde edilen ivmenin yansıması olarak görülebilir.

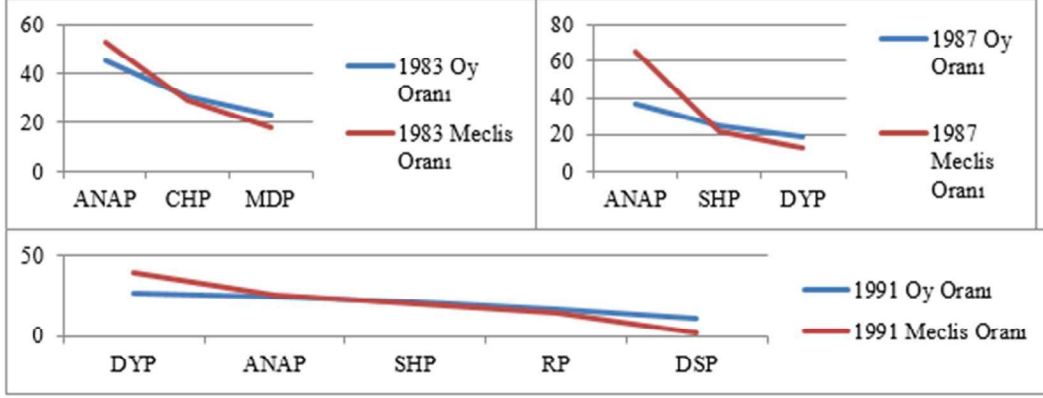
3.1.3. 1983-1991 Arası

1983-1991 arasında ANAP dört kez tek başına hükümet kurmuştur ancak bu seçimlerin tamamı erken seçimdir. Bu daha önce karşılaşılmamış bir durumdur. Yani bu kadar kısa süre içinde her seçimin erken yapılması ancak karşılığında yine tek parti hükümetinin çıkması siyasetin doğal akışına pek de uygun görülmemektedir. Bunun da 12 Eylül darbesinin yarattığı ortamda kaynaklandığı düşünülebilir. Darbe yönetimi tarafından 1983'teki seçimlerde getirilen üç parti kısıtlaması ise yeni kurulan sistemin olumsuzluklarını gizlemekte başarılı olmuştur. (Aleskerov vd., 1999: 153) Uzun vadeli krizler yaratan, sürdürülebilir bir demokratik hayatın önünde engel teşkil eden bu tür politikaların kısa vadede ekonomik refah ve istikrar söylemleriyle halkı memnun ettiği söylenebilir. 80'li yıllarda güçlü bir yürütme, hükümet kurma konusunda sorun yaşamak istenmemesi ve göreceli istikrarın sağlanması gibi çoğunlukçu anlayışla seçim sisteminin sık sık değiştirildiğine şahit olunmuştur.

1983-1991 arasında Türkiye'yi etkileyen olumsuz dünya olaylarına bakılacak olursa; 1987 yılının sonunda New York borsasının çökmesi, ABD ekonomisinin uzun süreli durgunluğa girmesi ve doların değer kaybı Türk ekonomisini etkileyen önemli olayların başında gelmektedir. 1990 yılında ise Tokyo borsası çökmüş, Japonya'da kriz ortaya çıkmış ve uzun süreli durgunluk başlamıştır. Özellikle 1990-1991 yıllarında Irak'a uygulanan ambargo ve Körfez Savaşı, Türkiye'nin ticaretini etkilemiş, bölgeden turist ve sermaye kaçışına neden olmuş, petrol fiyatı ve bölgeye kredilerin faizleri yükselmiştir. Tüm bu gelişmelerin etkisiyle 1980 ile 1988 yılları arasında ülkemizde, zorunlu tüketim mallarının fiyatları en az on kat artmıştır. İçeride ise gelir dağılımının bozulmasında etkili olan faktörler ve politikalar; gelir dağılımı ve vergi sisteminde bozulmalar, işçilerin yasal örgütlenme haklarının sınırlandırılması veya engellenmesi, nüfus ve beraberinde işsizlikte görülen artış, ücretlerin azalması bunun aksine fiyatların yükselmesi şeklinde açıklanabilir. (Güçlü ve Bilen, 1995: 161)

Gelişmekte olan ülkelerde sosyal ve siyasal açıdan istikrarın sağlanması en az ekonomik açıdan istikrar kadar önemlidir. Sosyal istikrarın sağlanması için gelir dağılımının adaletli olması oldukça önemlidir. Buna rağmen özellikle 1980 sonrası dönemde Türkiye'de uygulanan ekonomi politikalarının gelir dağılımını daha fazla bozduğu söylenebilir. (Güçlü ve Bilen, 1995: 167) 1979-83 yıllarını kapsayan beş yıllık kalkınma planı hedefi %8 iken gerçekleşme oranı %1.7 seviyesindedir. Bunun sebebinin siyasi karışıklıklar, terör olayları ve sivil siyasetin bir süre askıya alınması olarak tespit edilmiştir. Ancak sonraki dönem olan 1985-89 arası kalkınma planında aynı tek parti hükümeti tarafından planlanıp icra edilmesine rağmen hedeflenen %6.3 ile gerçekleşen %4.7 büyüme oranı arasındaki karşılama yüzdesi düşüktür. AP'nin 1965-71 arasında planlanan büyüme oranını yakalama yüzdesi %85 iken ANAP'ın bu konudaki başarı yüzdesi %75'te kalmıştır. Bu süreçte dünyada hammaddeler üzerinde hızlı bir spekülasyon ve fiyat artışı başlamıştır. Ekonomide olduğu kadar siyasette de hedeflenen ile gerçekleşen arasında özellikle terör ve tedhiş hareketlerinin engellenmesi ve tekrar etmemesi için alınacak tedbirler ve yapılacak altyapısal hazırlıklar konusunda pek başarılı olduğu söylenemez. 12 Eylül döneminde baskı gruplarının etkisinde yazılan anayasa ve diğer kanunların yansımaları 1987 seçimlerinde görmek mümkün olmuştur. Güçlü yürütme ve istikrar yaratma adına seçmenlerin neredeyse beşte birlik oyu yok sayılmıştır. Bu dönemde yapılan seçimlerde partilerin oy oranı ile meclisteki temsil oranlarının karşılaştırması Grafik-4'te ifade edilmiştir.

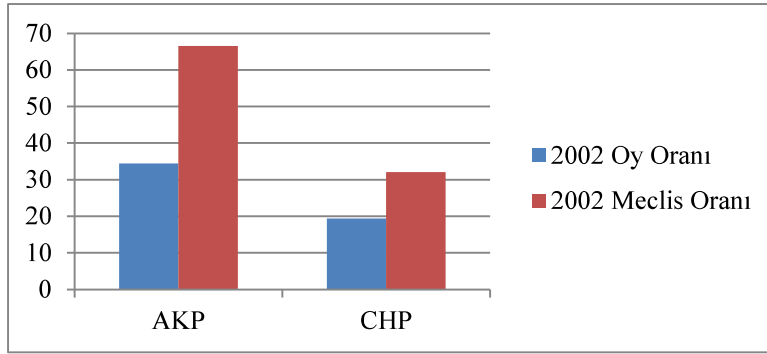
Grafik-4 1983, 1987 ve 1991 Seçimlerinde Partilerin Oy Oranı ve Meclisteki Temsil Oranı

3.1.4. 2002-2015 Arası

Bu dönemde AKP 2002 seçimlerinden sonra iki hükümet (59. ve 59. Hükümetler), 2007 seçimlerinden sonra bir hükümet ve 2011 seçimlerinden sonra ise iki hükümet kurmuştur. 2015 Haziran seçimlerindeki oy kaybını Kasım seçimlerinde telafi ederek tekrar tek parti iktidarı kurabilmiştir.

Grafik-5 2002 Seçimlerinde Partilerin Oy Oranı ve Meclisteki Temsil Oranı

2002 seçimlerine katılan çok sayıda partiden sadece ikisi baraj üstünde kaldığı için meclise girebilmiştir. Ancak uzun dönem siyasette yer alan merkez sağ partilerin %5 ile %10 aralığında kalması sonucunda aşırı veya eksik temsil sonucunda daha önceki seçimlerde görülmemiş bir adaletsizlik ortaya çıkmıştır. Seçmen iradesinin meclise yansımada ortaya çıkan bu durumun yüksek ülke barajından kaynaklanmış olduğu değerlendirilmiştir. 2002 yılında yapılan seçimlerde partilerin oy oranı ile meclisteki temsil oranlarının karşılaştırması Grafik-5'te ifade edilmiştir.

AKP muhafazakâr demokrat bir parti olarak Türk siyasal hayatında yeni bir dönem açmıştır. Bu dönemde en uzun süren tek parti iktidarına şahit olunmuştur. Yürütmedeki bu güçlü durumun özellikle ilk iki dönemde siyasi ve ekonomik gelişmelere de yansıtıldığı ifade edilebilir. “Her şey Türkiye için” sloganı ile 2002 seçimine giren parti özelleştirme başta olmak

üzere uyguladığı liberal ekonomi politikaları vurguladığı kadar Kopenhag Kriterleri'ne riayet etmeyi ve dünyaya açılmayı da temel bir prensip kabul etmiştir. 2002-2015 arasında AKP'nin aldığı halk desteğinin arkasında her şeyden evvel ekonominin devamlı olarak büyümesi, demokrasinin kökleşmesi ve insanların kendilerini daha özgür ve rahat hissetmeleri olduğu ifade edilebilir. (Karpat, 2013: 246-257) Ekonomik olarak 2001'de yaklaşık 51 milyar TL hazine geliri 2007'de dört katına çıkmış, 2000 yılında 166 milyar TL olan GSMH 2007'de 856 milyar TL'ye ulaşmıştır. 2001'de %68 olan enflasyon, 2007 yılında %8'lere düşmüştür.

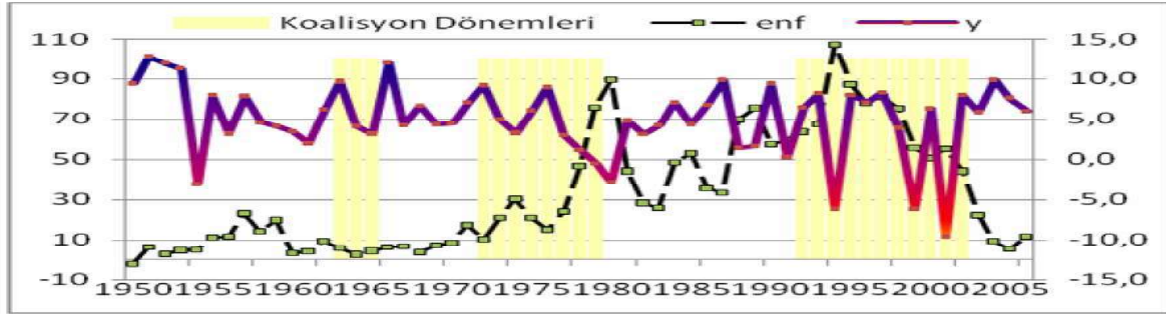
2000'li yıllar Afganistan ve Irak'ın işgal edilmesi; Büyük Ortadoğu Projesi niyetiyle ABD'nin Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da neden olduğu iç karışıklıklar ve bunların etkileri, ABD'de New York borsasında yaşanan kriz, şirket iflasları ve yolsuzlukları; Euro karşısında ABD dolarının değer kaybetmesi, ABD'nin Irak savaşı için Türkiye'yi yanına alma girişimleri gibi sorunlar Türk ekonomisini ve siyasetini etkileyen önemli olaylardır. Ukrayna ve Suriye Krizleri de Türkiye'nin ateşin ortasında kalan bir ülke olarak sıkıntılı süreçler yaşamasına sebep olmuştur. AKP'nin iktidara geldiği yılın öncesinde Türkiye'nin büyüme oranlarındaki artış ya da azalışın diğer gelişmekte olan ülkelerle karşılaştırması yapıldığında Türkiye'nin farklı bir çizgi izleyebildiği ancak ekonominin küresel sisteme daha da eklenildiği ve bağlantılı hale geldiği 2002 sonrasında diğer gelişmekte olan ülkelerde görülen büyüme performansı ile neredeyse paralel seyrettiği ifade edilebilir. (Takım ve Ceyhan, 2011: 33)

3.2. Koalisyon Hükümeti ile Sonuçlanan Dönemler

İster parti sayısının asgari sayıda tutulmaya çalışıldığı asgari çoğunluklu olsun isterse en dar meclis çoğunluğu ile hükümet kurarak geliştirmeyi hedefleyen asgari büyüklükte koalisyonlar olsun birden çok partinin bir araya gelerek oluşturduğu koalisyonlar döneminin belirgin özellikleri göze çarpmaktadır. Bilhassa parti sayısının ve partiler arasında ideolojik görüş ayrılıklarının fazla olmasının hükümetin ömrü ile ters orantılı olduğu ifade edilebilir. Stratejik seviyede ve uzun vadeli planlamalar yapma konusundaki görüş ayrılıklarının artması yapısal sorunlara dahi yol açabilmektedir. Ancak farklı görüşlere sahip seçmenlerin meclisteki yansımaları olan siyasi partilerin bir kaçının birlikte iktidara gelerek bir arada sorun çözmesi, politika geliştirmesi demokrasi kültürünün gelişmesi açısından büyük katkılar sunmaktadır.

Koalisyon hükümetlerinde iktidar ortaklarının hızlı karar almasının mümkün olmadığı durumlar olabilir. Çünkü ortakların birbirini ikna etmesi veya kendi seçmenine bazı değişiklikleri izah etmesi zaman alabilmektedir. Koalisyon hükümetinde bütçe yönetiminin tek parti hükümetinde olduğu kadar kolay olmaması bir hantallık veya sorun olarak görülebilir. Ancak çoğulcu bir anlayışla birkaç partinin bir arada olduğu bir koalisyonun sağladığı denge ve karşılıklı kabul edilebilirlik, alınan kararların daha kapsayıcı ve sağlıklı olmasını sağlayabilmektedir. Türkiye'de koalisyon hükümeti ile sonuçlanan dönemler oldukça fazladır. Bu durum zengin bir inceleme alanı yaratmaktadır.

Grafik-6 1950-2006 Dönemi Büyüme ve Enflasyon Oranları³

Kaynak: (Aslan ve Bilge, 2009: 280)

Genel olarak tek parti hükümetleri dönemlerinde yükselişte olan ekonomik değerler, görev sürelerinin son çeyreklerinde düşüşe geçme eğilimi ortaya çıkmaktadır. Koalisyon hükümetlerinde ise Grafik-6'da görüldüğü üzere büyüme oranları ve enflasyon açısından sert iniş ve çıkışlara şahit olunmaktadır.

3.2.1. 1960-1965 Arası

1961 seçimlerinden sonra koalisyon olarak 26. hükümet (CHP + AP), 27. hükümet (CHP + Yeni Türkiye Partisi (YTP) + Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP)), 28. hükümet (CHP + Bağımsız) ve 29. hükümet (AP + YTP + CKMP + Millet Partisi (MP)) kurulmuştur. 1965 seçimleri ile koalisyon dönemi geçici olarak kapanmış ve yerini AP'nin tek parti hükümetine bırakmıştır. 1950'li yılların gelişigüzel devlet müdahaleciliğinin serbest piyasa ekonomisinin yerini alması ve iş kesiminin buna gösterdiği şiddetli tepki 1960'lı yıllarda geçilen planlı kalkınma döneminin hazırlayıcısı sayılabilir. (Kazgan, 2005: 125)

3.2.2 1971-1983 Arası

1973 seçimlerinden sonra koalisyon olarak 36. Hükümet (AP + Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP) + Bağımsız), 37. Hükümet (CHP + Milli Selamet Partisi (MSP)) ve 38. Hükümet (Geçici Hükümet-Güvensizlik Oyu) kurulmuştur. 1977 seçimlerinden sonra ise 39. Hükümet (AP + MSP + Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) + CGP), 40. Hükümet (CHP-Güvensizlik Oyu), 41. Hükümet (AP + MSP + MHP) ve 42. Hükümet (CHP + CGP) kurulmuştur. 1980 darbesinden sonra ise 1983 yılına kadar partiler üstü bir askerî hükümet yönetiminde kalmıştır.

Soğuk Savaş'ın her şeyi biz ve onlar şeklinde kutuplaştıran etkisinde dünya ekonomisi iki farklı sistemi deneyimlemiştir. Batı bloğunun öncülüğünü yaptığı kapitalist ekonomik sistem birçok entegrasyon girişiminin sonuçlarını merkezileşmekte olan bir yapıyla 1970'lerde görmeye başlamıştır. Asıl hakimiyetin ABD'nin elinde olduğu bu yapı sayesinde blok içinde güç ve kaynak dağılımının yapılması olanağı sağlanmıştır. (Kazgan, 2005: 131) 1971-1983 arasında Türkiye'yi etkileyen olumsuz dünya olaylarına bakılacak olursa 1974 yılında ilk petrol krizi patlamıştır. ABD doları hızla değer kaybetmiştir; petrol ithalatçısı ülkelerde durgunluk ve enflasyon artışları yayılmaya başlamıştır. 1979-80 yıllarında tekrar petrol krizinin ortaya çıkması ve Ortadoğu'daki ciddi çatışmalar üzerine petrol fiyatlarının yükselmesi bazı ülkelerin ekonomilerinde ciddi sorunlar yaratmıştır. Tüm bu gelişmelerden etkilenen tarım fiyatları tekrar çöküşe sürüklenmiştir. Türkiye'de artan enflasyon ve hedeflenenin oldukça altında kalan büyüme oranlarının da etkisiyle siyasi sorunlar baş göstermiştir. Ulusal ve uluslararası

³ **Notlar:** SGEL: genel bütçe gelirlerindeki sapmanın GSMH'ye oranı, SG_D: genel bütçe giderlerindeki sapmanın GSMH'ye oranı, enf: enflasyon oranı (TÜFE), y: reel GSMH büyüme oranı.

çalkantıların yoğun olduğu bu dönemde seçim ve parti sistemleri hakkındaki bazı öngörülerin gerçekleşmediği görülmüştür. 1977’de sandığa giden seçmenlerin nispi temsil sistemine rağmen daha çok büyük partileri tercih ettiği gözlenmiştir. (Günel, 2005: 126)

3.2.3. 1991-2002 Arası

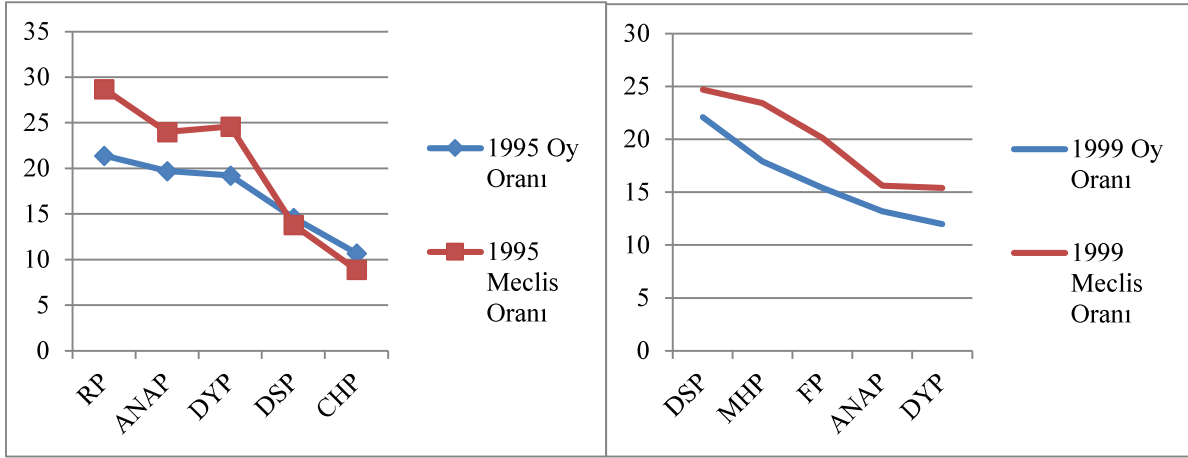
1991 seçimlerinden sonra koalisyon olarak 49. Hükümet (Doğru Yol Partisi (DYP) + Sosyaldemokrat Halkçı Parti (SHP)), 50. Hükümet (DYP + SHP), 51. Hükümet (DYP - Güvensizlik Oyu) ve 52. hükümet (DYP + CHP) kurulmuştur. 1995 seçimlerinden sonra ise yine koalisyon olarak 53. Hükümet (ANAP + DYP), 54. Hükümet (Refah Partisi (RP) + DYP) ve 55. Hükümet (ANAP + Demokratik Sol Parti (DSP) + Demokrat Türkiye Partisi (DTP)), kurulmuştur. Araştırma aralığı içerisinde koalisyon hükümeti ile sonuçlanan son seçimler olan 1999 seçimlerinden sonra 57. Hükümet (DSP + MHP + ANAP) kurulmuştur ve ondan sonra tekrar tek parti hükümet dönemi başlamıştır.

Sekiz yıllık tek parti hükümetinden sonra 1991’de yapılan seçimler sonucunda iki partili bir koalisyon iktidara gelmiştir. Bu tarihte uygulanan seçim sistemi yüksek oy alan bir partinin çok büyük bir avantajla tek parti hükümeti kurabilmesini desteklemesine rağmen alınan oy oranları bunun gerçekleşmesine engel olmuştur. Oysa ki 1983’te kurulan ve güçlü bir yürütmeyi destekleyen sistem iki seçimde istenen sonucu vermesine rağmen 1991’de tekrar 70’li yıllardakine benzer koalisyonların önünü açmıştır. Ayrıca baraj sorunuyla karşılaşacağını değerlendiren bazı küçük partilerin seçimde iş birliği yapması onlara verilen oyların da temsil edilmesini sağlamıştır. Bu sayede sandalye sayısında hesaba katılmayan oy oranı %0,5 gibi çok küçük bir seviyede kalmıştır. (Günel, 2005: 138)

1991-2002 arasında Türkiye’yi etkileyen olumsuz dünya olaylarına bakılacak olursa Irak’a yönelik Körfez Harekâtı ilk sırayı aldığı değerlendirilebilir. Harekât sonucunda ticaretin sekteye uğraması, kontrolsüz göçün ve terör olaylarının artması olumsuz etkiler yaratmıştır. Döviz kurlarındaki hızlı yükseliş ve Türk Lirası’nın değer kaybı da ekonomide hızlı değişimlerin yaşanmasına neden olmuştur. 1994 yılında Meksika, Brezilya ve Arjantin krize girmiş ve bu süreçte dünya Gayrisafi Yurtiçi Hasıla’da (GSYİH) mutlak bir düşüş yaşanmıştır. 1997-1999 yılları arasında Asya Pasifik bölgesinde devalüasyonlar ve krizler ortaya çıkmıştır. Bu olumsuzluklar gelişmekte olan ülkelere sermaye çıkışını hızlandırmıştır. Bu olumsuzlukların müteakip yansımaları Rusya’ya olmuş ve Sovyetler sonrası ortaya çıkan krizlerden bir diğeri yaşanmıştır. 21’inci yüzyılın ilk yılındaki petrol fiyatı artışları ve hemen peşinden yaşanan 11 Eylül olaylarının da etkisiyle Türkiye’nin bulunduğu bölgede istikrarsızlık artmıştır.

1989’daki %1.6 ve 1991’deki %0.3’lük büyüme oranlarının aksine 1990’da yakalanan %9.4 gibi çarpıcı bir oran aslında 90’lı yılların nasıl geçeceğinin sinyallerini vermiştir. 1993’te yükseliş ve ardından ciddi bir ekonomik krizle karşılaşmıştır. (DPT, 2006: 11-12; Hazine, 2004: 28). (Takım ve Ceyhan, 2011: 30) 1999 yılında yaşanan büyük depremin ve Rusya ile Asya’da ekonomik krizlerin de etkisiyle Türkiye ekonomisi %6.1 oranında küçülmüştür. 1996-2000 yılları arasını kapsayan 7. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda hedeflenen % 5.5-7.1’lik büyüme hedefi ise %3.1’de kalmıştır. 2000 yılında ise önceki yılda kaydedilen küçülme oranında büyümeye şahit olunmuştur. 1995 ve 1997 yıllarında yapılan seçimlerde partilerin oy oranı ile meclisteki temsil oranlarının karşılaştırması Grafik-7’de ifade edilmiştir.

Grafik-7 1995 ve 1999 Seçimlerinde Partilerin Oy Oranı ve Meclisteki Temsil Oranı

Tek parti hükümetine geçişten önceki iki yıl, yaşanan ekonomik krizler ve karşı tedbirlerle geçen istikrarsızlıklar ile anılabilir. Yüksek enflasyonla ve faiz oranlarıyla mücadele kapsamında IMF'nin dayattığı bir program ile çıkış yollarının aranması 2000 yılında başlamıştır. Ertesi yıl ise uygulanan programın ilk sonucu olarak %9.5'lik çok ciddi bir küçülme ile karşılaşmıştır. Koalisyon hükümetlerinin başladığı 1991 yılından itibaren 2002'ye kadar olan yılların yüksek seyreden enflasyon, faiz, borç ve kamu açıklarındaki artışlarla mücadele ile geçtiği ifade edilebilir. (Takım ve Ceyhan, 2011: 31) IMF programıyla başlatılan kemer sıkma politikalarının olumsuz etkileri koalisyon hükümetinin erken seçimle dağılmasına, olumlu yansımaları ise tek parti iktidarının başarılı görünmesine katkıda bulunmuştur.

3.3. Askeri Darbe ve Müdahale Dönemleri

27 Mayıs 1960, 12 Mart 1971, 12 Eylül 1980 ve 28 Şubat 1997 gibi askeri darbe ve müdahalelerinin Türk siyasi hayatında açtığı onarılmaz yaralar, sonrasında kurulan her hükümet döneminde kendisini göstermiştir. Askeri yönetimlerden hemen sonra halkın siyasi tercihlerinin sandığa yansımaları tepki olarak görmek mümkündür. Özellikle siyasi krizlerin çözüldüğü argümanı ile bakılmasının sakıncalı olduğu değerlendirilen bu ara dönemlerin daha sonra siyasi, ekonomik ve toplumsal anlamda daha büyük sorunlar yarattığı ifade edilebilir. Hemen sonrasındaki süreç içerisinde meydana gelen istikrarsızlıklar ve ortalama on yılın sonunda meydana gelen yeni müdahaleler düşünüldüğünde bu tür girişimler kısa vadede çözüm gibi görünse de uzun vadede istikrarsızlığı körükleyen ve devletin temel taşlarını yerinden oynatan zararlar verdiği görülebilir. Örneğin 12 Eylül darbesinin tarihinin 12 Eylül 1980 değil, 24 Ocak 1980 olduğu yönündeki tezler kuvvetli hale gelmiştir. Uzun süreli devletçilik politikalarına veda anlamına gelen ve kamusal alanda olduğu kadar toplumda da uygulanması sancılı 24 Ocak Kararları 12 Eylül darbe yönetimi ile hayata geçirilebilmiştir. 24 Ocak 1980 programı ile Türkiye, Dünya Bankası ve IMF gibi küresel kapitalist düzenin ekonomik aktörlerinin çizdiği rotada yeni dünya düzenine eklemlenmeye çalışılmıştır. (Kazgan, 2005: 196)

4. Krizlerin Öncesi ve Sonrası Açısından Hükümetlerin Değerlendirilmesi

1950'den 2015'e kadar geçen yarımdan uzun sürede tanık olunan, ekonomiyi derinden sarsan ve büyük ekonomi politik dönüşümlere yol açan 1958-61, 1978-83 ve 1998-2001 ekonomik krizlerinin ve durgunluğun yanında, görece olarak daha kısa süreli ve etkileri

daha sınırlı sarsıntılar ya da krizler de (1969-70, 1988-89, 1991 ve 1994) yaşanmıştır. Araştırma konusu olan dönem içinde Türkiye’de neredeyse her on yılda bir farklı şekillerde askeri müdahaleler ve ekonomik krizler yaşanmıştır. Henüz demokrasi ilkelerinin ve kurumsallaşmanın hedeflenen seviyeye ulaşmamış olduğu 1950-2015 döneminde her çeşit hükümetin kriz yaratabildiği, öte yandan her çeşit krizin de farklı bir hükümet, parti veya seçim sistemi yaratabildiği tespit edilmiştir.

Küresel ekonomik düzene eklenmesiyle birlikte Türkiye’nin uluslararası meselelerden daha fazla etkilenmesine ve küresel krizlerin iç ekonomiye yansıma şiddetinin artmasına tanık olunmuştur. Ortadoğu’da meydana gelen savaşlar, petrol fiyatlarının artması ve küresel ekonomik krizler gibi gelişmelerin iç siyasette bazı sistem değişikliklerinin tetikleyicisi olduğu söylenebilir. Ayrıca kurumsal denetim mekanizmasının özelleştirme hızına yetişemediği devletlerde yapısal reformların gecikmesinden dolayı kontrolsüz bir ekonomi alanı oluşmasının siyasi krizleri tetikleyici etki yarattığı söylenebilir. Bu araştırmada yapılan karşılaştırmalarda söz konusu krizlerin tek parti veya koalisyon hükümeti dönemlerinde olmasının krizi atlama anlamında önemli bir fark yaratmadığı tespit edilmiştir.

4.1. Krizlerin Ekonomik Mirası

Araştırma döneminin öncesindeki ciddi bir ekonomik buhran olan 1929 krizinin sonrasında çarpıcı sonuçlar elde edilmiş olmasından dolayı Tablo-3’te ilk kriz olarak incelenmiştir. Krizlerin Türkiye’ye bıraktığı ekonomik miras açısından seçilen parametrelere bakıldığında geride en olumlu miras bırakan 1929 krizidir. Büyük Buhran döneminde bütün parametrelere göre göstergeler en olumlu düzeydedir. 1978 krizi ile birlikte krizlerin mirasının giderek kötüleştiği görülmektedir. Tabloda her bir parametrenin yorumu (XX, X, 0) sonraki maddelerde açıklanmıştır.

Tablo-3 Krizlerin Ekonomik Mirası

Kriz Nu.	Kriz Dönemi	İzleyen 5 Yıldaki Büyüme	Olumlu Yapısal Dönüşüm	Bölüşümde İyileşme	İç ve Dış Borç Yükü Azalışı	Öncesi Esnası ve Sonrasında Hükümet Şekli
1	1929-31	XX	XX	XX	XX	T – T – T
2	1958-61	XX	XX	XX	X	T – T – K
3	1978-81	0	X	0	X	K – K – T
4	1988-89	X	X	0	0	T – T – K
5	1991	X	X	X	0	T – T – K
6	1994	X	X	X	X	K – K – K
7	1998-2001	0	X	0	0	K – K – T

Tablonun oluşturulmasında *Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2001)* eserinden faydalanılmıştır. Kaynak: (Kazgan, 2005: 21)⁴

4.1.1. İzleyen 5 Yıldaki Büyüme

Krizlerin Ekonomik Mirası Tablo-3’te; yaşanan krizleri takip eden asgari 5 yıl içinde ortalama %5 ve daha üzeri reel GSMH artışı kaydedilmesi durumu XX ile, %5 artışı sadece 2-4 yıl yaşadysa veya süreden bağımsız olarak %3-4’te kalması durumu X ile ve %5 artışı sadece

⁴ Tabloda öncesi, esnası ve sonrasında hükümet şekli sütununda kullanılan kısaltmalarda; K: Koalisyon hükümetlerini, T: Tek parti hükümetlerini ifade etmektedir.

2'den az yıl veya süreden bağımsız olarak %3'ün altında kalması durumu ise 0 ile gösterilmiştir. İzleyen beş yıldaki büyüme açısından bakıldığında 1958-61 krizinden sonra başarılı, 1978-81 ve 1998-2001 krizlerinden sonra başarısız olduğu söylenebilir.

4.1.2. Olumlu Yapısal Dönüşüm

Yaşanan krizleri takip eden 3 yıl içinde GSMH'de sınıai katma değer payı, ihracatta mamul mal payı veya teknoloji-yoğun malların ihracat payı parametreleri değerlendirildiğinde, bunlardan sadece birincisinin artış göstermesi durumu XX ile, sadece ikinci veya sadece üçüncüsünün artış göstermesi durumu X ile ve bu üç öğeden hiçbirisinin artış göstermemesi durumu 0 ile gösterilmiştir. Olumlu yapısal dönüşüm açısından bakıldığında 1958-61 krizinden sonra sürecin başarıyla yürütüldüğü, diğer dönemlerin ise birbirine yakın olduğu ifade edilebilir.

4.1.3. Bölüşümde İyileşme

Yaşanan krizleri takip eden 3 yıl içinde tarımda çalışan nüfus payında azalış, sınıai istihdamda asgari 20.000 kişilik yükseliş veya reel ücretlerde asgari en az %5 yükseliş parametreleri değerlendirildiğinde bunların hepsinin aynı anda olması durumu XX ile, herhangi birinin olması durumu X ile ve bu üç parametreden hiçbirisinin gerçekleşmemesi veya sadece biri olurken atıl işgücünün artması durumu 0 ile gösterilmiştir. Bölüşümde iyileşme açısından bakıldığında 1958-61 krizinden sonra sürecin başarıyla yürütüldüğü, 1978-81 ve 1988-89 krizlerinden sonra ise başarısız bir süreç yönetimi izlendiğini ifade etmek mümkündür.

4.1.4. İç ve Dış Borç Yükü Azalışı

Borçların GSMH'ye oranı açısından bakıldığında, söz konusu dönemde bu oranın toplam olarak düşmesi durumu XX ile, bu oran düşmese de kısa vadeli dış borçların mutlak azalması durumu X ile, oranın artması durumu ise 0 ile gösterilmiştir. İç ve dış borç yükü azalışı açısından bakıldığında 1958-61, 1978-81 ve 1994 krizlerinden sonra sürecin diğer krizlere göre daha başarılı yürütüldüğü, 1988-89, 1991 ve 1998-2001 krizlerinden sonra ise daha başarısız bir süreç yönetimi izlendiğini ifade etmek mümkündür.

4.2. Tek Parti ve Koalisyon Hükümetlerinin Kriz Öncesi ve Sonrasında Ekonomik İstikrara Etkileri

Tablo-3'de yer alan kriz dönemlerinden birinci kriz dönemi çalışmanın kapsamı dışında olduğu için bu dönem analiz edilmemiştir. İkinci, dördüncü ve beşinci krizlerin öncesinde tek parti hükümetleri, sonrasında ise koalisyon hükümetleri vardır. Bu üç kriz dönemi birbiriyle karşılaştırıldığında hepsinin sonrasında en az beş yıllık sürede veya 2-4 yıl arasında, ekonomi yılda ortalama en az %5 oranında reel GSMH artışı yaşamıştır. Bu konuda en başarılı hükümet 1950-1960 arasında yönetimde olan DP'dir. Özellikle bölüşümde iyileşme ve iç ile dış borç yükü azalışı açısından en başarısız olanı ise 1988-89 yıllarında yönetimde olan ANAP'tır. Ancak burada elde edilen çarpıcı bir sonuç bahse konu her üç krizden sonra koalisyon hükümetlerinin gelmesi izleyen beş yıl içerisindeki büyümeyi olumsuz olarak etkilememiştir. Oysa koalisyon hükümetlerinden sonra gelen tek parti hükümetleri bazen siyasetler tarafından da sıkça kullanılan 'enkaz devralma' durumunda kalmışlardır. Bu durumdaki tek partilerin grafikleri pek başarılı görünmemektedir. Üçüncü ve yedinci kriz dönemleri bu şekilde gelişmelerin yaşandığı dönemlerdir.

Özetle Tablo-3'deki dört parametre baz alındığında tek parti hükümetinin ardından gelen koalisyon hükümetleri daha başarılıdır. Diğer bir deyişle ekonomi anlamında tek parti hükümetlerinin sonunda yaşanan krizlerden sonrasında süreçte koalisyon hükümetleri daha istikrarlı olabilecek bir yapı kurabildikleri iddia edilebilir. Krizlerin ekonomik mirası

tablosundan ilgi çekici diğer bir tespit ise şu şekildedir; Altıncı kriz dönemi incelendiğinde krizin öncesinde, esnasında ve sonrasında da koalisyon hükümetleri yönetimde olmasına rağmen iki kriz dönemi hariç tüm krizlerden sonra daha başarılı sonuçlar elde edilmiştir. Bu da koalisyon hükümetlerinin her zaman ekonomik olarak istikrarsızlık yaratmadığı anlamına gelmektedir. Aslında siyasal istikrarsızlığın temelinde koalisyon hükümetlerinin ya da parti kapatmalarının olduğunu ifade etmek, yapısal sorunların tespiti ve çözümünde meselenin özünden uzaklaşmaya yardımcı olmaktadır.

Özellikle 12 Eylül darbesinin küresel sistemin dayattıklarını halkın refahı için gerekli bir çözümmüş gibi sunarak 24 Ocak kararlarının baskıyla icra edilmesinde kullanılan bir vasıta olmadığını düşünmek pek mümkün değildir. Bunun sonucunda özellikle ekonomi alanında kontrolün seçilmiş sivil iktidardan çıktığı söylenebilir. Her ne kadar kriz dönemlerinde ortaya çıkan dış borç konsolidasyonu ve alınan resmi kredilerle askeri darbeler arasındaki ilişki bugüne dek belgelenmiş olmasa da Türkiye’de askeri müdahaleler döneminde alınan kararlar ve yarattığı ekonomik etkiler bu konuda fikir vermektedir. Öte yandan Soğuk Savaş yıllarında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin (SSCB) kıyısında jandarmalıkla görevli Türkiye’nin, sivil ve askeri boyutu olan kolektif savunma örgütü NATO’dan bağımsız bir askeri eylemde bulunabileceğini düşünmek zordur. (Kazgan, 2005: 22) Diğer bir deyişle halkın demokratik haklarını kullanarak rasyonel bir şekilde tercihler yapmasından sonra meclise yansıyan halk iradesi kimi dönem koalisyonlar kimi dönem tek parti hükümetleri şeklinde tecelli etmiştir. Ancak demokrasinin gelişimini engelleyen iç veya dış bazı müdahalelerin sürdürülebilir bir siyasetin oluşumuna engel olduğu değerlendirilmiştir.

Tablo-4 Türkiye’de Kalkınma Planlarında Hedeflenen ve Gerçekleşen Büyüme Hızları (%)⁵

Planlar	BBYKP (1963- 1967)	İBYKP (1968- 1972)	ÜBYKP (1973- 1977)	DBYKP (1979- 1983)	BBYKP (1985- 1989)	ABYKP (1990- 1994)	YBYKP (1996- 2000)	SBYKP (2001- 2005)	DKP (2007- 2013)	OKP (2014- 2015)
Hedeflenen	7.0	7.0	7.9	8.0	6.3	7.0	5.5-7.1	6.7	7.0	5,5
Gerçekleşen	6.6	6.3	5.2	1.7	4.7	3.5	3.1	4.4	4,9	3,4

Tablo-4’te görüleceği üzere Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (BBYKP) ile başlayan planlama politikalarında hiçbir dönem hedeflenen seviye yakalanamamıştır.

⁵ Tablodaki veriler üç farklı kaynaktan alınmıştır. Alkan Soyak: (2003), “Türkiye’de İktisadi Planlama: DPT’ye İhtiyaç Var mı?”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, Cilt:4 (2), 167-182, s.176 ve Devlet Planlama Teşkilatının hazırladığı Dokuzuncu Kalkınma Planı için Bkz. DPT: (2007), Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013), Ankara, s.25 ve Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013), *Resmi Gazete*, 01 Temmuz 2006,Sayı 26215.

Tablo-5 Türkiye’de 1950-2015 Döneminde Ekonomik Büyüme (%)

Yıllar	Büyüme Hızı	Yıllar	Büyüme Hızı	Yıllar	Büyüme Hızı	Yıllar	Büyüme Hızı
1950	9,4	1967	4,2	1984	7,1	2001	-9,5
1951	12,8	1968	6,7	1985	4,3	2002	7,9
1952	11,9	1969	4,3	1986	6,8	2003	5,9
1953	11,2	1970	4,4	1987	9,8	2004	9,9
1954	-3	1971	7	1988	1,5	2005	7,6
1955	7,9	1972	9,2	1989	1,6	2006	6,9
1956	3,2	1973	4,9	1990	9,4	2007	4,7
1957	7,8	1974	3,3	1991	0,3	2008	1,1
1958	4,5	1975	6,1	1992	6,4	2009	4,7
1959	4,1	1976	9	1993	8,1	2010	8,9
1960	3,4	1977	3	1994	-6,1	2011	8,5
1961	2	1978	1,2	1995	8	2012	2,2
1962	6,2	1979	-0,5	1996	7,1	2013	4
1963	9,7	1980	-2,8	1997	8,3	2014	2,9
1964	4,1	1981	4,8	1998	3,9	2015	4
1965	3,1	1982	3,1	1999	-6,1		
1966	12	1983	4,2	2000	6,3		

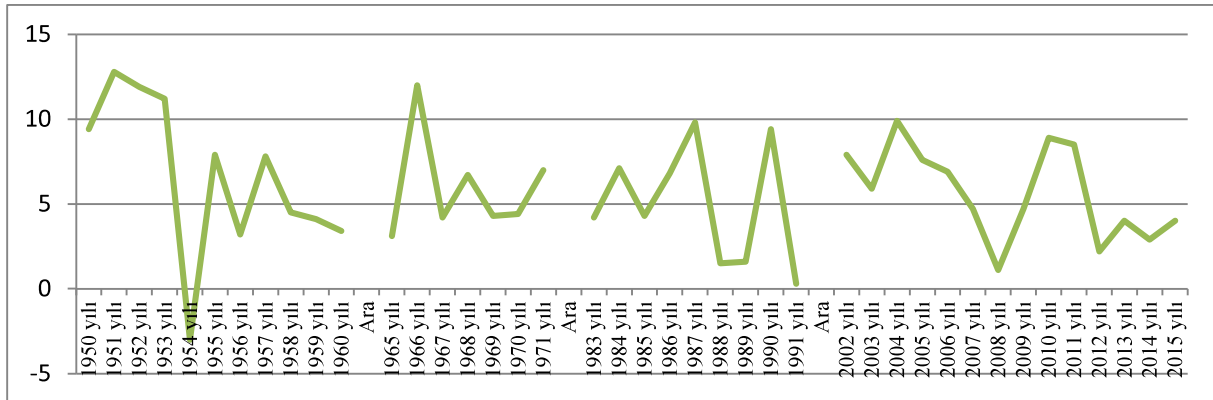
Kaynak: (TÜİK: 646-647)

1963’te başlayan Beş Yıllık Kalkınma Planlarında (BYKP) hedeflenen büyüme oranlarının yüzde kaç oranında gerçekleştiğinin hesaplanması tek parti ve koalisyon hükümetlerinin planlama ve icra başarıları konusunda fikir sahibi olunmasına yardımcı olabilir. Tablo-6’da görüleceği üzere 1963’ten 2015 yılına kadar olan kalkınma planlarının gerçekleşme yüzdeleri incelendiğinde Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (BBYKP) ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda (İBYKP) hiç azımsanmayacak bir rakam olan %7 gibi bir büyüme oranı hedeflenmiş ve her ikisinde de %90 ve üzeri gerçekleşme yüzdesine ulaşılmıştır. Bunlardan BBYKP koalisyon tarafından planlanmış ve iki yılı koalisyon üç yılı tek parti hükümeti tarafından uygulanmıştır. İBYKP ise tek parti hükümeti tarafından planlanmış ve uygulanmıştır. Genel duruma bakıldığında on kalkınma planından dördü koalisyon hükümetleri tarafından altısı tek parti hükümetleri tarafından planlanmıştır. Kalkınma planlarının gerçekleşme yüzdeleri; tek parti hükümetleri tarafından planlanıp uygulananlarda %74.25, tek parti tarafından planlanıp koalisyonlar tarafından uygulananlarda %58, koalisyonlar tarafından planlanıp tek parti hükümetlerince uygulananlarda (%60 Tek Parti-%40 Koalisyon) %80, koalisyonlar tarafından planlanıp uygulananlarda %49 oranında ortalama başarı kaydedilmiştir. Kalkınma planı uygulama süresinin tamamında tek parti hükümeti olan dönemde %74.25, tamamında koalisyon olan dönemde ise %57.5 gerçekleşme yüzdesine ulaşılmıştır. Özetle tek parti ve koalisyon hükümetlerinin BYKP planlaması ve icrasında başarılı ve başarısız olduğu dönemler olmuştur ancak sürdürülebilir siyaset için gerçekleşme oranlarının daha istikrarlı seyretmesi gerektiği ifade edilebilir. Tablo-6’da görüldüğü gibi yirmi sene içinde %94’lerden %21’lere düşen büyüme hızı gerçekleşme oranları sonraki yirmi yılda tekrar %75’ler ve %49’lar istikrarsızlık göstergesidir. Bu istikrarsızlığın sebebinin sadece koalisyon hükümetleri, istikrarın ise sebebinin ise sadece tek parti hükümetlerinin olmadığı söylenebilir.

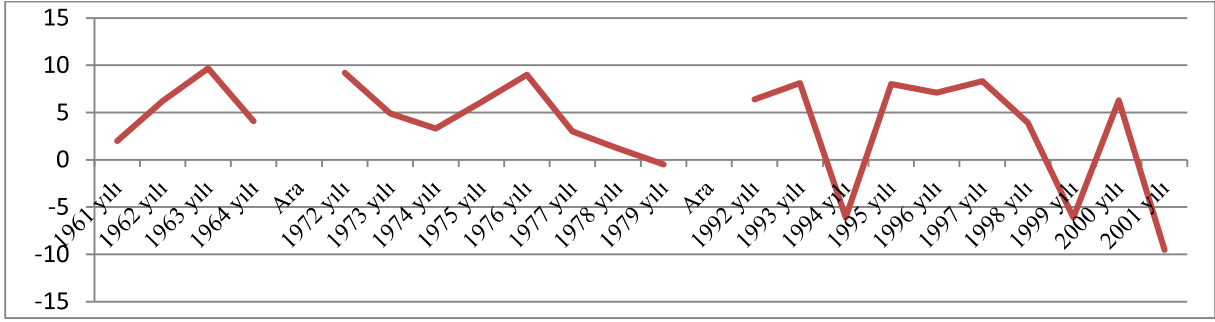
Tablo-6 Kalkınma Plan Hedeflerinin Gerçekleşme Yüzdeleri

Kalkınma Planları	Hükümet Yapısı	Planlayan Hükümet	Gerçekleşme Yüzdesi
BBYKP (1963-1967)	%40 Koalisyon - %60 Tek Parti	Koalisyon	%94
İBYKP (1968-1972)	%100 Tek Parti	Tek Parti	%90
ÜBYKP (1973-1977)	%100 Koalisyon	Tek Parti	%66
DBYKP (1979-1983)	%40 Koalisyon - %60 12 Eylül	Koalisyon	%21
BBYKP (1985-1989)	%100 Tek Parti	Tek Parti	%75
ABYKP (1990-1994)	%80 Koalisyon - %20 Tek Parti	Tek Parti	%50
YBYKP (1996-2000)	%100 Koalisyon	Koalisyon	%49
SBYKP (2001-2005)	%40 Koalisyon - %60 Tek Parti	Koalisyon	%66
DKP (2007-2013)	%100 Tek Parti	Tek Parti	%70
OKP (2014-2015)	%100 Tek Parti	Tek Parti	%62

Grafik-8 Tek Parti Hükümetleri Dönemlerinde Büyüme Oranları

Grafik-9 Koalisyon Hükümetleri Dönemlerinde Büyüme Oranları

Grafik-8 ve Grafik-9 karşılaştırıldığında Türkiye’de tek parti dönemlerindeki ekonomik büyüme oranlarının daha yüksek seyrettiği ancak genel olarak koalisyon dönemlerinde olduğu gibi tek parti hükümetleri dönemlerinde de tam istikrarlı değil fazla iniş çıkışlı bir seyir izlediği görülmektedir. Her ne kadar eksi değerler koalisyon hükümetleri döneminde daha fazla görülse de siyasi olarak hızlı ve net bir şekilde karar alınabilen tek parti dönemlerinde bunun ekonomiye tam olarak yansımadağı ifade edilebilir. Dünya ekonomik sistemi ile bütünleştikçe dış etkilere daha açık hale gelen ekonominin dalgalanmasında Türkiye’yi etkileyen dış olayların da göz ardı edilmemesi gerektiği ortaya çıkmaktadır.

5. Ekonomik İstikrar Kavramına Eleştirel Bir Bakış ve Sürdürülebilir Siyaset

Her devletin vatandaşlarına sağlaması gereken en temel iki hizmet refah ve güvenlidir. İnsanların istikrarlı ekonomiye sahip bir ülkede yaşamalarının göstergesi refah iken sürdürülebilir bir siyasetin olduğu yerde çok boyutlu bir güvenlik söz konudur. İki temel ihtiyacın aynı zamanda insanlara eşit dağılması da bir diğer önemli husustur. Gelir dağılımının adaletli olması en az meclisteki temsilde adalet kadar önemlidir. Gelir dağılımında ve temsilde adalet, demokrasi kültürünün yerleşmiş olması ve sürdürülebilir siyaset gelişmiş ülkelerin genelde haiz olduğu özelliklerdir.⁶ Bunlardan herhangi birinin eksik olması genel tabloyu etkilemektedir. Bu nedenle ekonomik istikrar uğruna demokrasi kültürü veya mecliste güçlü yürütme uğruna temsilde adalet feda edilmemelidir. Bütün bunların dengeli bir şekilde inşası ve yürütülmesi ülkenin sürdürülebilir siyasetine katkıda bulunabilir.

Her türlü sosyal ve ekonomik soruna veya çaresizliğe rağmen Türkiye’de halkın tercihlerini yansıtmak için düzenli olarak sandığa gittiği ve hiç de azımsanmayacak oranlarda katılım olduğu söylenebilir. Çok partili hayata geçiş, krizlerin hemen ertesi ve darbe sonrası dönemlere bakılacak olursa 1950’de %89, 1961’de %81, 1983’de %92, 1991’de %83, 1995’de %85, 2002’de %79’luk (YSK: 2021) genel seçim katılım oranı Türkiye’de seçmenlerin demokrasiye ve kendi tercihleriyle bir şeyleri değiştirme gücüne olan inancını kaybetmediğini göstermektedir. Umutsuzluğa kapılmayan milyonlarca seçmenin oluşu aslında siyasetin sürdürülebilir olması için en önemli unsurdur. Ancak diğer bileşenlerde ciddi sorunlar olduğu görülmektedir. Bu sorunlar uzun süre sadece parti ve seçim sistemleri ile oynayarak çözülmeye çalışılmıştır. Gerçi bu çabalar farklı sistemlerin hangi sonuçlarını vermesi açısından demokrasi kültürüne büyük bir zenginlik katmıştır. Ancak eğitim ve aydınlanma seviyesi yükseldikçe her türlü sistemde rasyonel davranabildiği görülen seçmenin özellikle baskı grupları ve bazı

⁶ Son yıllarda, büyük ölçüde kitlesel olan ve büyüten toplumsal seçim literatürünün bir sonucu olarak, demokratik prosedürlerin zorunlu olarak kusurlu olduğu görülmüştür. Hem temsili hem de doğrudan demokrasinin kurumlarının, seçmenlerin gerçek çıkarlarını meşru bir şekilde ortaya koyduğunun düşünülmemeyeceği tartışılmıştır. (Dowding, 2006: 327).

uluslararası örgütlerin de etkisi ve algı yönetimiyle bu istikametten uzaklaşabildiği değerlendirilmektedir.

Siyasal sistemin demokratik olabilmesi için parti içi sistemlerin de demokratik olması gerekmektedir. Bu anlamda Türkiye'deki partilerde parti içi demokrasi eksikliği, ortak akılı harekete geçirememesi, lider eşittir parti algısı ve aday tespitlerinde ön seçim şartının aranmaması gibi sorunlar hem tek parti hem de koalisyon hükümetleri dönemlerinde gerçek istikrarın sağlanmasına engel olan hususların başında geldiği değerlendirilmiştir. Türkiye'de 1950'den sonra yapılan birçok seçimlerde seçmenlerin kararlarına saygı duymayı ön plana alan bir anlayış hâkim hale gelmiştir. Halka inmek deyiminin somut uygulamalarının görüldüğü seçimlerde mecliste belirli bir milletvekili sayısına dayanmaya çalışmak yerine politika üretmek gündeme gelmiştir. (Aleskerov vd., 1999: 159) Özellikle 1980'den sonra mecliste grup kuracak kadar çok oy kazanabilecek olan bazı partilerin ülke barajı nedeniyle siyasal sistem dışına atılmasının yarattığı sonuç, etkin bir yürütme işlevinin hayata geçmesine sebep olurken demokrasinin gelişmesi açısından sıkıntılar yarattığı söylenebilir. Ayrıca ekonomik istikrarın getirdiği kısa süreli rahatlama arka planda siyasi kısa vadeli çözümler ile destekleniyorsa, uzun vadede sürdürülemez bir siyaset yaratılmış olabilmektedir.

5.1. İstikrar Kavramı

Türk Dil Kurumu'nun Türkçe Sözlüğüne göre istikrar; *aynı kararda, biçimde sürme, kararlılık ve stabilizasyon anlamına gelmektedir.* (TDK: 2021) Siyasette ise istikrar tanımı genelde ekonomik veriler üzerinden yapılmaktadır. Hükümetlerin ortalama görev süreleri ve koalisyon hükümetleri de istikrarsızlık göstergesi olarak tanımlanmaktadır. Ancak önemli olan demokratik ilkelere istikrarın sağlanmasıdır. Sartori, demokrasiyi açık, birbirleriyle yarışan azınlıkları sürekli olarak yaratan ve bu azınlıkların, seçmenlerin gelecek seçimlerde nasıl tepki gösterecekleri tahminleri ile yönlendirildiği bir sistem olarak tanımlamıştır. (Turhan, 1995: 44) Bir ülkenin başkanlık veya parlamenter sistem gibi yönetim şeklini bilmek ancak bu konudaki anayasal kuralların nasıl olduğu hakkında bazı bilgiler vermektedir. Fakat bu bilgileri edinmekle siyasal sistemin önemli başka yönleri hakkında yetersiz bilgi edinilebilmektedir. (Turhan, 1995: 102) Bu kapsamda bir ülkede uygulanan seçim tarzı ile hükümetin istikrarı arasındaki ilişki açık değildir. (Cotteret ve Emeri, 1991: 43)

Bir ülkenin parlamenter sisteme sahip olduğunun söylenmesi, o ülkenin askeri ve sivil bürokrasisi, yargı organının niteliği, seçim ve parti sistemleri, menfaat grupları ve toplumun siyasal kültürü hakkında bize hemen hemen hiçbir bilgi vermez. Çoğunluk ilkesi günümüzde hemen hemen bütün ülkelerde kabul edilmiş bir kavram görünümündedir. İlke olarak, demokrasilerde gerçeğin, sağduyunun ve adaletin çoğunluğun kararına bağlı olduğuna inanılmaktadır. Bazı istisnaları olmakla beraber, çoğunluğun daha büyük bir olasılıkla doğruyu bulacağı görüşü kabul edilmiş bir görüştür. Çoğunluk ilkesinin oy eşitliğini de kapsayan siyasal eşitlik ilkesinden doğduğunu söyleyebiliriz. Demokrasinin özü siyasal eşitlik ve çoğunluğun ülkeyi yönetme hakkıdır. Demokrasi ile çoğunluk ilkesi doğrudan eş anlamlı olarak ele alınmamalıdır. Demokrasilerde çoğunluk ilkesinin ilk ve en önemli sınırını temel hak ve hürriyetler oluşturmaktadır diyebiliriz. (Turhan, 1995: 121-127)

Türkiye'de uygulanan farklı parti ve seçim sistemlerinden birçok tecrübe edinilmiştir. Bu değişimlerin incelenmesi neticesinde genellikle sebep sistem değişikliği sonuç ise meclisteki milletvekili dağılımı, parti sayısı ve hükümet şekli olarak kabul etmek tercih edilmiştir. Ancak bunun tersinin de mümkün olduğu yani ortaya çıkan hükümetin de sistemleri etkilediği tespit edilmiştir. Özellikle geçiş dönemlerinde birçok değişim ve dönüşümün yaşanması siyasi ve ekonomik istikrarı olumsuz olarak etkilemiştir. Türk siyasal yaşamında istikrarı etkileyen unsurlara birçok örnek verilebilir ancak bunların başında demokrasinin

gelişmemiş olması gelmektedir. Öte yandan yandaş kayırma ile kurulan ilişki ağları, rant peşinde koşma, siyaseti zenginleşme yolu olarak görme, her anlamda kurumsallaşmanın istenen seviyeye ulaşamaması, hoşgörüsüzlük ve uzun vadeli planlamalara her iktidarın sadık kalmaması gibi nedenler sayılabilir. (Kalaycıoğlu, 1989: 10-11) Hatta bazı tek parti iktidarı dönemlerinde eğitim, ekonomi veya sağlık gibi konularda kendi planlamalarını sık sık değiştiren hükümetlere de rastlanmıştır.

Sürdürülebilir bir siyaset için ülkede demokrasinin özümsemiş ve siyasi hayatın içinde yerini almış olması gerekmektedir. Ancak bu sayede seçim sistemlerinin istikrarı yani genel gidişatı pek de etkilemeyeceğini söylemek mümkün olacaktır. (Öztekin, 2000: 196) Aksi takdirde en iyi parti veya seçim sistemi sonucunda mecliste çoğunluğu sağlayan güçlü bir tek parti hükümeti kurulsun bile sürdürülebilir bir siyaset ortaya koymak mümkün olmayacaktır. Kimi dönemlerde hükümet istikrarının her konuda sağlanabilmesine rağmen siyasi istikrarın beka sorunu yaratabilecek kadar kötüleşmesine şahit olunurken kimi dönemlerde zıt iki kutbun bir araya geldiği istikrarsız bir koalisyon hükümetinde Kıbrıs Barış Harekâtı gibi çok önemli bir dış siyaset konusunda siyasi istikrar gösterilmiştir. Kısacası Türkiye’de 1950-2015 arasında yapılan seçimler, kurulan hükümetler, siyasi ve ekonomik gelişmeler incelendiğinde tek parti hükümetinin tek başına ne sürdürülebilir siyaseti ne de siyasi istikrarı tam olarak sağladığı söylenebilir. Ancak Orhan Karaca’ya göre 1950-2002 döneminde ekonomik sorunların bir kısmı hükümet ortağı olan parti sayısı ile bağlantılıdır. (Karaca, 2003: 90-100)

5.2. Sürdürülebilirlik Açısından Ekonomik Verilerin Değerlendirilmesi

Çalışmada incelenen dönem aralığında krizlerin ekonomik mirası, büyüme oranları ve hedeflenen büyümenin gerçekleşme oranlarına bakıldığında ekonomik gelişmelerin tek parti hükümetlerince kurulan düzenden kaynaklanmadığı aksine koalisyon hükümetlerinin de bu konuda başarılı olabildiği değerlendirilmiştir. Hükümetlerin istikrarlı olması her zaman tercih edilir fakat sürdürülebilir olmayan bir siyasi hayat içerisinde istikrarlı bir hükümetin kurulmuş olmasının uzun vadeli fayda sağlamayacağı değerlendirilmiştir. Çünkü önemli olan ülke siyasetinin seyrinde tüm hükümetlerin temel esaslarda buluşmasıdır. Her partinin daha ana prensiplerde anlaşamaması durumunda ne tek parti hükümeti muhalefetle birlikte ne de koalisyon üyelerinin kendi içinde muasır medeniyet seviyesine yükselmek için birlikte çalışabilmeleri söz konusu olmayacaktır. Sürdürülebilir siyaset, birlikte belirlenen milli çıkarlar ve hedefler doğrultusunda ilerleme gayesi gösteren ve bu maksatla bir araya gelen partiler ile mümkün olabilecektir. Daha bu noktada ortak aklın harekete geçirilmesi yani demokrasi kültürü ile birlikte uzlaşma ve çoğulculuk prensipleriyle hareket edilmesi mümkün değilse seçim sisteminin değişmesinin ya da hükümetin tek parti ya da koalisyon şeklinde kurulmasının pek de önemi kalmayacaktır.

5.3. Sürdürülebilir Siyaset

Birbirlerini karşılıklı olarak etkileyerek büyüyen demokrasi ve refah aynı zamanda siyasi istikrarı da sağlayabilecek unsurların başında gelmektedir. Kendi değerlerine sahip çıkan ve demokrasinin ilke olarak benimsendiği her yapı sürdürülebilir siyaset yolunda atılmış büyük bir adımdır. Huntington (1991), Coleman (1960), Bollen (1979, 1983) gibi birçok yazar refah seviyesi ile demokrasi seviyesi arasında anlamlı bir ilişki olduğunu ifade etmişlerdir. (Diamond, 1992: 455) Refahı artırmak için bazı durumlarda farklı görüşlerde de olsa partilerin birlikte hareket etmesi ülke çıkarlarıdır, bu sayede imkân ve kabiliyetleri artırmak için çatışmadan çok iş birliği ön plana çıkarılabilir. (Riker, 1962: 243)

1950’li yıllardan itibaren bazı kuramcılar seçim sistemlerinin siyasi sistemler üzerinde etkisini ölçmeye çalışmışlardır. Seçim sistemlerinin, siyasi hayatı iyileştirebilecek yegâne etken olarak tanımlamanın esas hatası rejimlerin tahlilinde seçim değişkenine aşırı önem vermektir.

Bu döngüde seçim sistemi tercihi büyük oranda siyasi parti sistemlerini etkiler. Bu da siyasi rejime doğrudan etki edebilmektedir. (Cotteret ve Emeri, 1991: 71) 1990 yılı Freedom House verilerine göre; Tamamen kapalı 19 diktatörlük devletinden 2'sinde (%10,5'i) kişi başına düşen GSYİH yüksek iken 13'ünde (%68,4'ü) düşüktür. Liberal demokrasilere sahip 23 devletin 19'unda (%82,6'sı) kişi başına düşen GSYİH yüksek iken 1'inde (%4,3) düşüktür. Yapılan birçok nicel araştırma neticesinde; demokrasi ve sosyoekonomik gelişmişlik arasında kuvvetli bir pozitif ilişki olduğu, bu ilişkinin en az bir yönde nedensel olduğu ve sosyo ekonomik gelişmişliğin yüksek olmasının sadece demokrasinin varlığına değil aynı zamanda istikrarına da bağlı olduğu ulaşılan sonuçlar arasındadır. (Diamond, 1992: 457)

Sürdürülebilir siyasetin nasıl inşa edilebileceği konusunda sadece iktisadi ve mali analizlerin yetersiz kalabileceği değerlendirildiğinden siyasi ve kurumsal analizler ile politik değişkenlerin de incelenmesi faydalı olabilir. Siyasetin sonraki nesillere de sağlıklı bir şekilde yaşanabilir ve umutla beklenebilir bir gelecek projeksiyonu çizebilmesi için sürdürülebilir olması oldukça önemlidir. Bunun için de demokrasi siyasi hayatın içinde sağlam bir şekilde yerini almalıdır. Demokrasinin, nispeten fazla oranda vatandaşın uzun bir zaman boyunca arzularına cevap verecek hükümetleri kuracak partilerin adil yapılan seçimlerle göreve gelmesi özelliği en temel kuralı işaret etmektedir. Bunun yanında söz konusu niyet ve maksatla yapılan seçimlerin hem serbest olması hem de belirli aralıklarla yenilenmesi olmazsa olmazlardandır. Öte yandan parti sisteminin tek partili olmaması gerekirken muhalefette olanların iktidara gelme şansı olmalıdır. Son olarak temel hak ve hürriyetlerin tanınması ve devlet tarafından güvencesinin sağlanması da demokrasinin sayılması gereken özelliklerindedir. (Gözler, 2011: 104) Aslında demokrasiler bu altı şarttan çok daha fazla niteliklere sahiptir ancak basit şekilde tasnif edebilecek kriterler olduğu değerlendirilebilir. Evrensel olarak demokrasinin ayırt edici özelliklerinden oldukça önemli üç tanesinin ise katılım, özgürlük ve eşitlik olduğu söylenebilir. (Aleskerov vd., 1999: 29)

5.4. Sürdürülebilir Siyaset Üst İstikrardır

Literatürde daha çok “sürdürülebilir kalkınma” tanımının içinde kullanılan sürdürülebilirlik kavramının anlam açısından tüm siyasal konulara dokunmasının faydalı olacağı ifade edilebilir. Geçici değil kalıcı bir çözüm olarak değerlendirilen sürdürülebilirliğin siyasi hayatın içindeki en büyük eksikliklerden biri olduğu tespit edilmiştir. İstikrar kavramının daha çok ekonomik veriler ile özdeşleştirilmesi ve geleceğe güçlü bir atf yapmaması sebebiyle yerine daha yeterli bir kavram olarak sürdürülebilirlik düşünülmüştür.

Sürdürülebilirlik; gelişme, çeşitlilik ve üretkenliğin devamlılığı sağlanırken sistemin daimî olabilme yeteneğini koruması olarak tanımlanabilir. Geleceği tüketmeden yaşam kalitesini sağlamak, günü karşılamak ve önemli bir görev üstlenerek gelecek kuşakların sırtından yaşamamak gibi tanımlarla desteklenebilen sürdürülebilirlik kavramının siyasetteki karşılığı gelecek kuşaklara da yaşanabilir bir ülke bırakmaktır. Politik ve ekonomik istikrar olarak ifade edilen her şeyin bir üst istikrar şemsiyesi altında olmasının yani sürdürülebilir siyaset kapsamına girmesinin hayati olduğu ifade edilebilir. Halkın gelecekte refah içerisinde ve mutlu bir şekilde yaşaması için tüm çabaların aynı hedefe seferber edilmesi açısından sürdürülebilir siyaset önemlidir. Bu tür siyaset yapıldığı takdirde tüm koalisyon ve tek parti hükümetlerinin en iyi çözümü sunan mekanizmalar haline dönüşebileceği değerlendirilmiştir.

6. Sonuç

Bu çalışmada; büyüme, enflasyon, işsizlik gibi istikrar temelli ekonomi ile ilgili tanımlamaların yanı sıra demokrasi, katılım kültürü, çoğulculuk ve siyaset ahlâkı üzerinden sürdürülebilirliğin önemi ortaya koyulmaya çalışılmıştır. 1950 ile 2015 arasında yapılan seçimlerle kurulan tek parti ve koalisyon hükümetlerinin siyasal ve ekonomik etkinliklerinin

incelenmesi neticesinde ekonomik olarak tek parti dönemlerinin daha başarılı olduğu ancak dalgalanmaların engellenemediği görülmüştür. Siyasi olarak ise demokrasinin gerek partilerin içinde gerekse Türk siyasal hayatında özümsemeden ister tek parti isterse koalisyon hükümetleri olsun bir iktidar şeklinin sürdürülebilir olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Baskı gruplarının anti demokratik müdahaleleri, siyasal partilerin kendi iç mücadeleleri ve her türlü demokrasi dışı tavır Türk siyasal hayatına önemli zararlar vermiştir. Türkiye’de parti sistemleri ve seçim sistemleri nasıl olursa olsun temel esas demokrasi ilkelerine bağlı hareket eden siyasetçi profiline bağlıdır. Ancak bu sayede sağlam bir siyasal zemin üzerinde sürdürülebilir adımlar atmak mümkün olabilecektir.

Sürdürülebilir siyaset olmazsa zaten küresel ekonomi ile bütünleşmeye devam eden ekonominin istikrarı dış olaylara endekslenmiş olduğundan dalgalanmaların ve sistemsel krizlerin artma ihtimali yüksektir. Ortadoğu, Balkanlar, Kafkasya, Doğu Akdeniz gibi çevresindeki tüm bölgelerde sık sık yaşanan sorunlardan dolayı çok güçlü bir siyasi yapıya sahip olması gereken Türkiye’nin bekasının ancak böyle şekillenen bir siyaset geleneği ile sağlanabileceği değerlendirilmiştir. Önemli olan iki esasın sistemin temel ilkelerinin korunması ve sürdürülebilir bir siyasi atmosferin yaratılması olduğu ifade edilebilir.

Kaynakça

- Aleskerov, F., Ersel, H. & Sabuncu, Y. (1999), *Seçimden Koalisyona Siyasal Karar Alma*, Ankara, Efil Yayınevi.
- Aslan, M. ve Bilge, S. (2009), Türkiye'de 1950–2006 Döneminde Bütçe Gelir Gider Yönetimi Üzerine Ampirik Bir Çalışma: Tek Parti ve Koalisyon Hükümetlerinin Karşılaştırması, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4, 3, 265-288.
- Clark T.D., Larson J.M., Mordeson J.N. & Wierman M.J. (2008), Extension of the portfolio allocation model to surplus majority governments: a fuzzy approach, *Public Choice*, 134, 179–199.
- Cotteret, J. & Emeri, C. (1991), *Seçim Sistemleri*, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Devlet Planlama Teşkilatı, *Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)*, Ankara.
- Diamond, L., Economic, (1992), Development and Democracy Reconsidered, *American Behavioral Scientist*, 35, 4/5, 450-499.
- Dowding, K. (2006) Can Populism Be Defended? William Riker, Gerry Mackie and the Interpretation of Democracy. *Government and Opposition*, 41(3), 327–346.
- Fishburn P.C. & Brams S.J. (1996) Minimal winning coalitions in weighted-majority voting games *Social Choice and Welfare*, September, 13/4, 397-417.
- Gözler, K. (2011), *Anayasa Hukukuna Giriş*, Bursa, Ekin Basım Yayın.
- Güçlü, S. & Bilen, M. (1995), 1980 Sonrası Dönemde Gelir Dağılımında Meydana Gelen Değişmeler, *Yeni Türkiye Dergisi*, 6, 160-171.
- Günel, E. (2005), *Türkiye’de Seçim Sistemlerinin Siyasal Kurumlar Üzerindeki Etkileri*, Ankara, Turhan Kitabevi.
- Heywood, A. (2006), *Siyaset*, Ankara, Liberte Yayınları.
- Hinckley, Barbara. (1972) Coalitions in Congress: Size and Ideological Distance. *Midwest Journal of Political Science*, 16/2, 197-207.
- Kalaycıoğlu, E. (1984), *Çağdaş Siyasal Bilim: Teori Olgu ve Süreçler*, İstanbul, Beta Basım Yayım ve Dağıtım.
- Kalaycıoğlu, E. (1989), Demokratik Konsolidasyon ve Türk Siyasal Hayatı, *Türk Demokratik Vakfı Bülteni*.
- Kapani, M. (2000), *Politika Bilimine Giriş*, Ankara, Bilgi Yayınevi.
- Karaca, O. (2003), Türkiye’de Koalisyon Hükümetleri, Tek Parti Hükümetleri ve Ekonomi, *İktisat, İşletme ve Finans*, 18, 207, 90–100.
- Karpat, K.H. (2013), *Kısa Türkiye Tarihi 1800-2012*, İstanbul, Timaş Yayınları.
- Kazgan, G. (2005), *Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2001)*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kışlalı, Ahmet Taner. (1987), *Siyaset Bilimî*, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Lijphart, A. (1984), *Çağdaş Demokrasiler*, (Çeviri: Prof. Dr. Ergun Özbudun), Ankara, Türk Demokrasi Vakfı ve Siyasi İlimler Derneği Ortak Yayını.

Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü Resmi İnternet Sayfası, Siyasi Partiler Kanunu, *Mevzuat Bilgi Sistemi*, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2820.pdf>, (Erişim: 15.10.2021)

Özbudun, E. (1979), *Siyasal Partiler*, Ankara, AÜ Hukuk Fakültesi Yayınları.

Özkan, A. (2007), *Siyasal İletişim Stratejileri*, Ankara, Tasam Yayınları.

Öztekin, A. (2000), *Siyaset Bilimine Giriş*, Ankara, Siyasal Kitabevi.

Pedersen, H.H. (2012), What do Parties Want? Policy versus Office, *West European Politics*, 35, 4, 896-910.

Resmi Gazete, Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013), 01 Temmuz 2006, Sayı 26215.

Riker, W.H. (1962), *The Theory of Political Coalitions*, New Heaven and London, Yale University Press.

Robinson, J.A. (1963), Review: Decision-Making and Coalition Building: The Theory of Political Coalitions by William H. Riker, *The Journal of Conflict Resolution*, 7, 4, 763-768.

Sartori, G. (1970), Concept Misformation in Comperative Politics, *The American Political Science Review*, 64, 4, 1033-1053.

Sayarı, S. (1980), *Parlamentar Demokrasilerde Koalisyon Hükümetleri*, İstanbul, Boğaziçi University Press.

Soyak, A. (2003), Türkiye’de İktisadi Planlama: DPT’ye İhtiyaç Var mı?, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 4, 2, 167-182.

Takım, A. & Ceyhan, M.S. (2011), Türkiye’de Çok Partili Rejime Geçişten Sonra Tek Parti İktidarlarının Ekonomik Büyüme Performansları, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 48, 559, 29-46.

Toprak, S.V. (2013), İlk Osmanlı Seçimleri ve Parlamentosu, *Sosyoloji Dergisi*, 3. Dizi, 26. Sayı, 171-192.

Turhan, M. (1995), *Siyaset ve Anayasa*, Ankara, Gündoğan Yayınları.

Türk Dil Kurumu (TDK) Resmi İnternet Sayfası, <https://www.tdk.gov.tr/>, (Erişim Tarihi: 19.10.2021)

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Resmi İnternet Sayfası, *İstatistiksel Göstergeler*, 1923-2008. <https://www.tuik.gov.tr/>, (Erişim Tarihi: 19.10.2021)

T.C. Yüksek Seçim Kurulu (YSK) Resmi İnternet Sayfası, *Seçim Arşivi*, <https://www.ysk.gov.tr/tr/secim-arsivi/2612>, (Erişim Tarihi: 22.11.2021)